

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

22 iyul 2016-cı il № 24 (83) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

Cod kətan
üzərində
akvarellə
çəkilmiş etüdlər

ELÇİN

»»» səhifə 7

Xuan
Karlos
Onettinin
hekayəsi

»»» səhifə 13

Van Qoqun
daha bir
sirri
açıldı

»»» səhifə 16

22 iyul - Milli Mətbuat Günüdür

Mətbuat tariximizin ziya yolçuları

»»» səhifə 6

Orta əsrlərdə
Azərbaycanın
elm
mərkəzləri

»»» səhifə 10

"Sevil" filmi
təbliğat
vasitəsi
kimi

»»» səhifə 11

- ANONS**
- "Azərbaycan - orijinal turizm istiqaməti"*
»»» səhifə 3
- Milli musiqimiz
Londonun aparıcı
caz klublarında*
»»» səhifə 3
- Orfoqrafiya lüğətindən
çıxarılan sözlərin
təsnifatının davamı*
»»» səhifə 4
- Bağirovu hövsələdən
çıxaran sözlər*
»»» səhifə 5
- Erməniyə pul versən...*
»»» səhifə 5
- Bütövün hissələri*
»»» səhifə 7
- Gözlə bizi, tut ağacı...*
»»» səhifə 12
- İlk təyyarə havaya
nə vaxt qalxıb?*
»»» səhifə 15
- Hərbi çevriliş cəhdinin
Türkiyə mədəniyyətinə
zərbəsi*
»»» səhifə 16
- Gənc aktyor səhnədə
dünyasını dəyişdi*
»»» səhifə 16
- "Başqalarının evi"
ən yüksək mükafatı
qazandı*
»»» səhifə 16

Londonda "Har Hazeitim" Komitəsinin təqdimat mərasimi olub

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva mərasimdə iştirak edib

Böyük Britaniya parlamentinin İcmalar Palatasında "Har Hazeitim" adlı tarixi qəbiristanlıq və məkanın qorunması üzrə komitənin təqdimat mərasimi keçirilib.

Şərqi Qüdsdə yerləşən ən qədim yəhudi qəbiristanlığı hesab olunan "Har Hazeitim" in Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Komitənin tərkibində təsis edilən bu qurumun təqdimat mərasimində Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva iştirak edib.

Azərbaycanın Böyük Britaniyadakı səfiri Tahir Tağızadə, parlamentin üzvü Metyu Offord, Qüds şəhərinin merinin birinci müavini Ravvi Yosef Doyç, Yuqoslaviya kral ailəsinin üzvü, taxt-tacın varisinin həyat yoldaşı şahzadə Katerin, yəhudi icmasının rəhbərləri, qeyri-hökumət təşkilatlarının və dini tolerantlıq sahəsində fəaliyyət göstərən qurumların nümayəndələri də tədbirə qatılıblar.

Tədbirdə Azərbaycanın dini tolerantlıq və dözümlülük sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlər yüksək qiymətləndirilib, xüsusilə ölkəmizdə yəhudi icmasına göstərilən diqqət və qayğı vurğulanıb.

Səfir T. Tağızadə Azərbaycanda mədəni müxtəlifliyin tarixi, fərqli dini və etnik icmaların ahəngdar birgəyaşayışı haqqında məlumat verib. O, Azərbaycanda yəhudi icmasının əsrlərdən bəri sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşadığını diqqətə çatdırıb. Azərbaycanın antisemitizmin heç bir təzahürünə rast gəlinməyən nadir ölkələrdən olduğunu qeyd edən səfir multikultural yaşayış tərzinin dövlət tərəfindən dəstəkləndiyini, Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ili "Multikulturalizm ili" elan etdiyini vurğulayıb.

Diplomat tədbirdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın iştirak etdiyini söyləyib, Fondun istər ölkə daxilində, istərsə də xaricdə həyata keçirdiyi layihələrdən bəhs edib. Səfir, həmçinin Heydər Əliyev Fondunun multikulturalizm, mədəni irsin mühafizəsi və dini dözümlülük sahəsində reallaşdırdığı layihələr barədə məlumat verib.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlül Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı,

Feyyəziyyə, Nərin Güllü Əliyeva, Rəbiqə Nazimqızı

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. **Sifariş:** 2005

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74.

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Qəzet Azərbaycan Respublikasının

Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.

Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

○ Prezident İlham Əliyev İtaliya Respublikasının təhsil, universitetlər və tədqiqat naziri xanım Stefania Giannininin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı İtaliyanın təhsil, universitetlər və tədqiqat naziri xanım Stefania Giannininin ölkəmizə səfərinin maraqlı keçəcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi. Azərbaycan ilə İtaliya arasında müxtəlif sahələrdə çox yaxşı münasibətlərin olduğunu vurğulayan Prezident İlham Əliyev təhsil sahəsində də güclü tərəfdaşlıq əlaqələrinin yaradılacağına əminliyini ifadə etdi. Dövlətimizin başçısı Azərbaycan Respublikası ilə İtaliya Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında qəbul olunmuş Birgə Bəyannamənin rolunu qeyd etdi. Azərbaycanlı tələbələrin İtaliyada təhsil almalarının əhəmiyyətini vurğulayan Prezident İlham Əliyev bunu ölkələrimiz arasında dostluğun yaxşı nümunəsi kimi dəyərləndirdi.

İtaliya Respublikasının təhsil, universitetlər və tədqiqat naziri xanım Stefania Giannini ölkəsinin Azərbaycanın təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsində maraqlı olduğunu dedi. Azərbaycanlı tələbələrin İtaliyada təhsilə toxunan qonaq tələbələrin sayının getdikcə artmasının əhəmiyyətini qeyd etdi. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva ilə birinci Avropa Oyunlarının Romada təqdimatı zamanı görüşdüyünü məmnunluqla vurğulayan xanım

İlham Əliyev İtaliyanın təhsil, universitetlər və tədqiqat nazirini qəbul edib

Stefania Giannini görüş zamanı mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi ilə bağlı səmərəli müzakirələr apardıklarını dedi. İtaliyalı nazir Azərbaycanın birinci xanımı

Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə İtaliyada, Vatikanda əhəmiyyətli layihələr həyata keçirilməsinin önəmini də vurğuladı.

"The Daily Caller": "Azərbaycan vacib beynəlxalq geosiyasi əhəmiyyətə malikdir"

Why Azerbaijan Matters, To Us And To NATO

ties the U.S., Europe and Turkey together is getting larger and more diverse. Led by the United States it adds new members almost every year.

invited to attend the NATO Summit in Warsaw this year was Azerbaijani President İlham Əliyev. Azerbaijan has been sending soldiers to Afghanistan ever since it joined United States forces in 2002 and remains today working with NATO coalition and American troops. It granted U.S. transit rights to Afghanistan since the very first day of the NATO's Afghanistan operation.

ABŞ-in "The Daily Caller" nəşridə Azərbaycanın ABŞ və NATO üçün strateji önəmindən bəhs edən məqalə dərc olunub. Məqalədə Azərbaycanın vacib beynəlxalq geosiyasi əhəmiyyətə malik ölkə olduğu vurğulanır.

AzərTAc xəbər verir ki, yazıda Prezident İlham Əliyevin NATO-nun Varşavada keçirilən Sammitində iştirakının Azərbaycanın önəmli ölkə olduğunu bir daha sübut etdiyi bildirilir. Azərbaycanın Əfqanıstanda aparılan əməliyyatlarda NATO-ya və ABŞ-a göstərdiyi kömək oxucuların diqqətinə çatdırılır. Rəsmi Bakının Əfqanıstandakı əməliyyatların ilk günündən Azərbaycan üzərindən daşmaların həyata keçirilməsinə icazə verdiyi vurğulanır.

Qeyd edilir ki, NATO və Birləşmiş Ştatlar da Azərbaycanın strateji və olduqca əlverişli coğrafi mövqeyə malik olduğunu bilir. Varşava Sammitində Diplomatiya və Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin eksperti Naciyyə Selin Senocak bildirib ki, Azərbaycan NATO üçün önəmini Əfqanıstanda və Kosovoda sübut edib.

Müəllif Azərbaycanın ərazisinin beşdəbir hissəsinin Ermənistan tərəfindən işğal edildiyini diqqətə çatdırır. Qeyd edir ki, BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan qoşunlarının Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasını tələb edən dörd qətnamə qəbul etməsinə baxmayaraq, bu problem hələ də həll olunmayıb.

Amerikalı oxuculara Xocalı soyqırımını barədə də məlumat verilir, 1992-ci ilin fevral ayında Azərbaycanın Xocalı şəhərində 600-dən çox qadın, kişi və uşağın qətlə yetirildiyi diqqətə çatdırılır. Bildirilir ki, Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin mərkəzində Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin ayrılaraq Ermənistanla birləşdirilməsi durur. ABŞ bilir ki, 1994-cü ildə atəşkəs əldə olunana qədər 20 min azərbaycanlı Ermənistanla münasibətə nəticəsində qətlə yetirilib və bir milyon azərbaycanlı zorla öz evlərindən qovulub. Aprel ayındakı hərbi əməliyyatlar bütünlüklə Azərbaycan ərazisində baş verib. "Azadlıq" radiosunun müşahidəçiləri açıq şəkildə bildiriblər ki, aprel ayında baş vermiş hərbi əməliyyatları Ermənistan əsgərləri və Ermənistan tərəfindən dəstəklənən separatçı əsgərlər təhrik ediblər. İşğala və Xocalıda etnik təmizləməyə məruz qaldıqlarına görə azərbaycanlıların münasibətinin həlli ilə bağlı danışıqlarda əsasları, mənəvi üstünlükləri var. Dağlıq Qarabağ separatçıları özlərini müstəqil elan etsələr də heç bir ölkə bunu qəbul etmir.

Müəllif vurğulayır ki, ABŞ, NATO və bütün Avropa ölkələri Azərbaycanı bu münasibətin həllində dəstəkləməlidirlər, çünki tarix bu dəstəyi diktə edir. NATO-nun gücü əhəmiyyətli şəkildə Azərbaycan vasitəsilə artırıla bilər. Azərbaycanın Qərbi üçün əhəmiyyəti regionun ABŞ və NATO tərəfindən təsəvvür edilən gələcəyi istiqamətində mərkəzi rol oynaya bilər.

kitabxanasını yeniləyir. Bir sözlə, kitab oxumağı sevən hər kəs günlər ötdükcə "Açıq kitabxana"nın bir üzvünə çevrilir.

İyulun 15-dən fəaliyyətə başlayan "Açıq kitabxana"da kitabların dəyişdirilməsi də mümkündür. Belə ki, istənilən şəxs özünün mütləq etdiyi əsəri kitabxanaya təhvil verməklə əvəzində oxumadığı kitabı aparmaq şansı qazanır. Bununla ona lazım olmayan kitabların başqa şəxslər tərəfindən də mütləqinə şərait yaranır. İsti yay günlərində asudə vaxtını səmərəli keçirmək üçün hər gün kitabxanaya üz tutan, mütləq etməkdən zövq alan gənclərimiz də az deyil.

"Açıq kitabxana" layihəsi davam edir

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının təşəbbüsü ilə yaradılan "Açıq kitabxana" layihəsi fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

AzərTAC xəbər verir ki, "Mən oxudum, sən də oxu" devisi ilə paytaxt sakinlərinin istifadəsinə verilən kitabxana oxucuların sərbəst şəkildə mütləq etməsinə şərait yaradır.

Kitab oxumağın yaşı yoxdur. Əsas odur ki, onunla dost olmağı bacarasan. Məhz buna görə də

kitabsevərlərin toplandığı "Açıq kitabxana"ya maraq durmadan artır. İstər yaşlı, istərsə də gənc nəslin nümayəndələri günün iyirmi dörd saati sözügedən bilik ocağının qonağı olurlar. Bu məkanda kimi arzu etdiyi əsəri mütləq edərək dincəlir, kimi də əlindəki kitabları yenisi ilə dəyişərək şəxsi

Buna görə də gənclərin dünya-görüşünü zənginləşdirmək üçün layihənin rolu çox əhəmiyyətlidir. Növbəti günlərdə isə açıq kitabxanada poeziya gecələri, mütləq axşamları, yazıçı və şairlərlə görüşlər təşkil olunacaq. Həmçinin kiçik guşədə kitab satışı mərkəzinin də yaradılması nəzərdə tutulur. İstənilən müəllif özünün yeni çap olunan kitabını satış üçün açıq kitabxanaya təqdim edə biləcək.

Milli musiqimiz Londonun aparıcı caz klublarında

Bu günlərdə məşhur azərbaycanlı pianoçu Elçin Şirinov Londonun iki caz məkanında – "The Spice of Life" və "The Vortex" klublarında etno-caz musiqi üslubunda konsert proqramı ilə çıxış edib. Ecəzkar caz musiqi gecəsi Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin (TEAS) təşkilatçılığı ilə baş tutub. Xalq musiqimizin zəngin ənənəsindən bəhrələnən Elçin Şirinov yeni nəsil Azərbaycan caz musiqiçilərinin nəslindəndir. Onlar post-bop caz musiqisinin elementlərini Azərbaycan xalq musiqisi və klassik musiqisinin üsulları, melodiya və mikrotonları ilə birləşdirir.

TEAS-dan AzərTAC-a bildirilib ki, "The Spice of Life" klubunda reallaşan konsertə Elçin Şirinovun ifasına yaxşı bələd olan iki musiqiçi - italyalı bas gitarçı Andrea Di Bias və britaniyalı zərb ifaçısı Con Skott də qatılıb. İki ildən artıqdır ki, E.Şirinov onlarla sıx əməkdaşlıq edir. Skottun Azərbaycanın xalq mahnısı "Durna"nı zərb alətlərində məharətli ifası Elçin Şirinovun çevik improvizasiyası ilə dəstəklənib. O, pianoda tempi daha da artıraraq həyəcanın yüksək dərəcəsinə çatmağa müvəffəq olub.

İfa zamanı Elçin Şirinov həm Skott, həm də Di Biasa mümkün qədər sərbəst şəkildə improvizasiya üçün yer ayırır. Arxa fonda

akkompaniator kimi mükəmməl şəkildə ifanı tamamlayıb, zərurət yaranıqda öz həyəcanlı improvizasiyası ilə ön plana çıxıb.

Gecədə Azərbaycan xalq mahnısı olan "Sarı gəlin" də ifa edilib. Skottun təqdimatındakı əzəmətli və davamlı tempə başlayan bu kədərli melodiya bütün auditoriyanı valeh edir və bu Di Biasın empatik refleksiv bas keçidlərinə gətirir. Bu parça əsas melodiyanın zəngin bəzədilmiş variyasiyaları və basın müşayiəti ilə yekunlaşdırılır və tam sükutda oturan bütün auditoriyanı sanki ovsunlayır.

Azərbaycan klassik musiqisi üzərində improvizasiya edən Elçin Şirinov yeganə caz pianoçusu

olaraq qalır və o, Londondakı konsertini Qara Qarayevin "Yeddi gözəl" baletindən "Vals"ı öz aranjemanında ifa edir. Sakit tempdə ifa olunan məşhur melodiya Skottun poliritmik zərb ifası ilə dəstəklənir. İfayı yekunlaşdıran sonra təsirlənmiş auditoriya musiqiçini "bravo" deyərək alqışlayır.

Londonda keçirilən hər iki konsertin yekun nəticələri barədə danışan amerikalı pianoçu Bred Mehldaun deyib ki, Elçin Şirinov trionu idarə etmək üçün çox gözəl hissiyata malik musiqiçidir. Xüsusilə o, musiqidə piano və bas gitara üçün ayrı-ayrı yerlər tapır, basın çaldığı heç bir kənar hissələri ifa etmir.

"Azərbaycan - orijinal turizm istiqaməti"

Fransanın "Tourmag" portalında "Azərbaycan - orijinal turizm istiqaməti" adlı məqalə yayılıb. Fransa Turizm Agentlikləri Milli Sindikatının (SNAV) Bakıda keçirilən ənənəvi illik konfransından sonra bu ölkənin turizm sahəsində ixtisaslaşmış agentlikləri ölkəmizin turizm imkanlarını təşviq edir.

Məqalədə il-de Frans regionunda fəaliyyət göstərən Turizm Müəssisələri Birliyinin prezidenti xanım Mişel Laje-Erbonun toplanması üçün Bakını seçməsinin təsadüfi olmadığını qeyd edilir. Mişel Laje-Erbonun əsas məqsədi turizm, kongreslər, motivasiyalar və işgüzar sahələr üçün əsl imkan və yeni istiqamət olan Bakını kəşf etmək olub. Yazıda Bakının möhtəşəm şəhər olduğu diqqətə çatdırılır. Xüsusilə, paytaxtımızın XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə aid memarlıq üslubunun turizm agentliklərinin nümayəndələrini heyran etdiyi bildirilir.

Müəllif Bakının bu gün tam təhlükəsiz yeni turist istiqaməti olduğunu vurğulayır. Müalicə turizmi ilə məşhur olan Naftalan şəhərindən, tarixi və mədəni abidələrimizdən, Qobustandan söz açır. Azərbaycan gastronomiyasının yüksək qiymətləndirildiyi məqalədə Gəncədə keçirilən Şərab Festivalından da bəhs edilir.

Məqalənin müəllifi Azərbaycanın Fransadakı səfirliyinin iqtisadi əməkdaşlıq üzrə müşaviri Elmar Məmmədovdan ölkə haqqında, onun tolerantlığı, multikulturalizm nümunəsi olması barədə daha geniş məlumat aldıqlarını bildirir.

Yazıda turistlərə Bakını heç bir şəhərlə müqayisə etməmək, gəlib onun özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə tanış olmaq məsləhət görülür.

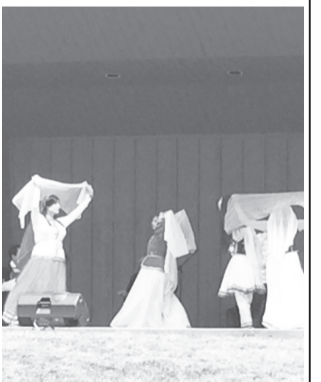
Xatırladaq ki, 70 fransalı turizm mütəxəssisinin iştirak etdiyi Bakı toplantısı çərçivəsində Fransada Azərbaycanın yeni turizm istiqaməti kimi təşviq edilməsi məqsədilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə Fransa Turizm Agentliklərinin Milli Sindikası arasında anlaşma memorandumu imzalanıb.

Niaqara Musiqi Festivalında "Azərbaycan axşamı"

Kanadada hər il keçirilən məşhur Niaqara Musiqi Festivalı çərçivəsində "Azərbaycan axşamı" təşkil olunub. Bu barədə AzərTAC-a Azərbaycanın Kanadadakı səfirliyindən məlumat verilib.

Tədbir şəhərin mərkəzi Simko (Simcoe) parkında, açıq səma altında baş tutub. İki saat ərzində davam edən tədbir zamanı Kanadanın Toronto şəhərində olan "Araz" musiqi və rəqs ansamblının heyəti şəhərin sakinləri və çoxsaylı qonaqlarına Azərbaycan milli mahnıları və rəqslərini nümayiş etdirib.

"Azərbaycan axşamı"nın açılışını Niaqara Musiqi Festivalının icraçı direktoru Kristofer Bleyk və səfirliyin birinci katibi Arif Məmmədov ediblər. Arif Məmmədov çıxışında artıq ənənə xarakteri alan bu tədbirin Azərbaycan mədəniyyətinin Kanadada təbliği və Kanada-Azərbaycan ikitərəfli mədəni əlaqələrinin inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğulayıb, gələcəkdə də bu əməkdaşlığın davam edəcəyinə əminliyini bildirib.

"Açıq kitab" online mütləqçilərin portalıdır!

ARNK yanında Tərcümə Mərkəzinin "Açıq kitab" online kitabxanası Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə yüzlərlə klassik, müasir bədii ədəbiyyat nümunələrinin, mətn və materialların, lüğətlərin, müxtəlif sahələrə dair elmi, publisistik ədəbiyyatların, dünya dillərinə tərcümə edilmiş Azərbaycan ədəbiyyatının, həmçinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş dünya ədəbiyyatlarının elektron versiyasını mütəmadi olaraq, pulsuz yayımlayır.

Kitabxana vasitəsi ilə Tərcümə Mərkəzinin "Xəzər" dünya ədəbiyyatı jurnalının və "Aydın yol" qəzetinin dövrü saylarını da pulsuz əldə edə bilərsiniz. Bunun üçün www.achiqkitab.az ünvanlı kitabxanaya daxil olmaqla yüzlərlə nəşri ödənişsiz əldə etmək olar!

Onu da qeyd edək ki, artıq onlayn kitabxanamızın rus dilli versiyası da fəaliyyət göstərir.

Artıq neçə aydan bəridir ki, ARNK yanında Tərcümə Mərkəzində "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində iş gedir. Məqsəd, hazırda istifadədə olan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə yer almış minlərlə yazılış səhv, qəliz ərəb, fars sözlərinin, mənası və mənbəyi bilinməyən söz və söz birləşmələrinin, müxtəlif şəkildə və hallandırmalarla artırılmış, bəzən iki-üç şəkildə verilmiş ifadələrin, eləcə də sahə lüğətlərinə aid terminlərin, dərman, kimyəvi element adlarının təmizlənməsi, əvəzində milli ədəbi nümunələrdən aranıb tapılmış sözlər daxil edilməklə, işlək, aydın dil vəsaitinin ərsəyə gətirilməsidir. Adıçəkilən kitabdan, orfoqrafiya lüğəti qaydalarına uyşmayan sözlərin təsnifatını nəzərinizə çatdırır, oxucuların, dil və lüğət mütəxəssislərinin fikir və mülahizələrini, irad və təkliflərini gözləyirik. Orfoqrafiya lüğətiindən çıxarılan sözlərin təsnifatı 6 fevral 2016-cı il tarixdən (62 sayılı buaxrılış) etibarən mütəmadi olaraq "Aydın yol" qəzetində dərc edilir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

“Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

Orfoqrafiya lüğətinin tərfi: "Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildiren dil vəsaitidir".

Mənası anlaşılmayan sözlər	Mənası və yazılış qüsurlu sözlər	Dialekt və ara sözləri	İşlənməyən ərəb, fars və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Suni sözlər və söz birləşmələrindən düzəldilən qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
dəyişdirilməzlik dirilməzlik dişgöstərən dişgöstərmə mıqıltılı mıqıltısız milçəkqapma milçəklənmə milçəklənmək milçəktutma milçəkyemə mildolduran mildoldurma millətdəlisi milliləşdirməniğötürmə mimik-mimik minici miniinşa minişmə minişmək mirbaşı mırtıq mırtıqlıq mirvarililik mirvariovlama mirvariovlayan mirvaritutan mirvaritutma mismarabənzərlik mismaraoxşarlıq misyayanlıq mış mışamış mişarabənzərlik mişaraoxşarlıq mişardişlilik miş-miş mizid mizik moqq moqq-moqq moqquldama moqquldamaq mollakamallı mollaqlaqla morqavermə motorxana möhrüm muc mucuqlanıb-soncuqlanmaq mucuqlanmaq muzey-yasaq muzey-yasaqlıq müğənni-aşıq müqəvvasayıma mülayim-açıq mülklü-zorlu münbitşəraitətsiz münbitşəraitətsizlik mürəkkəbdanışan mürəkkəbdanışma mürəkkəbdil	dəyirmiüzgəclilik dəzgaharası dincəltməli dincəltməsiz diplomavarı diplomavarılıq dispetçerləşdirmək doğrudan-doğrusuna doğub-törətmək doğumayardım doğumdansonrakı doğuzma doğuzmaq mikrovat mikrovatmetr mikrovolt monotonçu mumyeyişmə musiqixiridar mübarizələnmə mübarizələnmək mübarizələşdirmə mübarizələşdirmək mübarizələşmə mübarizələşmək müxənnəsənə nağılcanlı nağılcanlılıq naharlaşma naharlaşmaq naxışlanıb-bəzənmə naxışlanıb-bəzənmək naşilatma naşilatmaq natavan natoçuluq neyrohematologiya neytrallaşib-saxlanma neytrallaşib-saxlanmaq telemexanizm televizor-qəbuledici tentörtüklü termoion tezlik-faza tezlik-impuls tədris-instrumental tiql toxumlayıb-yetişmə toxumlayıb-yetişmək turbolent ucuzcasına uçqunduran uçqundurma uçqundurmaq uzanalı uzanıtı uzanıtılı uzanıtısız uzunçalan uzunqılça uzunqılçalı uzunpaça uzunpaçalı	dilqandıran mırtıldama mırtıldamaq mırtıldanma mırtıldanmaq mırtıldatma mırtıldatmaq mırtlama mırtlamaq mırtlanma mırtlanmaq mırtlaşma mırtlaşmaq mırt-mırt mırtvuran mırtvurma mırtvurma mırdama mırdamaq mırdanma mırdanmaq mırdatma mırdatmaq mırdıranlıq timişdirmə timişdirmək tıppadan tosmalama tosmalamaq tosmalma tosmalmaq uçurlana-uçurlana uçurlanma uçurlanmaq uçurlatma uçurlatmaq uravurma vağ-vağı vedrəbağlama vedrəbağlayan verişmək vəhmə vəhməbasma vəhmədüşmə vəhmələndirmə vəhmələndirmək vəhməsalma vəhməsalma vəngildəmə vəngildəmək vəngildətmə vəngildətmək vəngildəyə- vəngildəyə vəngilti vəngilti vəngiltisiz zağarqarın zağarqarınlıq zağar-zağar zaqqa zaqqıldama zaqqıldamaq	mənzilgah mərbut mərbutiyyət mərcə mərazi mərhəmətkar məriz mərixana mərizlik mərkəziyyət mərkəziyyətçi mərsiyəgu mərsiyəguluq məruf mərufluq məsərrəf məsərrət məsihi məskənət məsləhətgüzər məsruriyyət məstanə məşrut məşrutə məşrutəçi məşrutəçilik məşrutəxah məşrutəxahlıq məşrutəli məşrutəsiz mətərə mətlub məyusanə məyus-mükəddər məzalim məzalimli məzəllət məzəllətsiz məzhəkənəvis məzhəkənəvislik məzkur məzkurluq məzrə mixbər mika miknət mikrokultura mikrolampa mikrolampalı mikrolampasız miqat minnətkar minnətkarlıq minnətkarlıqla minonos mirab mirablıq miraxur miraxurluq miraj miralaylıq	melamin-formaldehid melanj melanokrat melanoz melassa melinit meliya melizm melotipiya melpomena menstrel menhir menisk menorragiya menyer menzula mergel merkaptan merkuran mertel mesidor metabazis metadil metaetika metafos metafosfat metafosfit metaxromaziya metakril metakrilat metaldehid metallid metameriya metamorfogen metantenk metoplastik metaplaziya metasilikat metasomatik metasomatizm metazid metefika metilamin metil-butadien metilen metilenblau metilxlorid metilkauçuk metilkofein metilmetakrilat metilnitrat metiloranj metilsulfat metiltestosteron metiltiourasil metionin metol meton metonimiya metrit meyoz mezenterium	dəstəyığma dəvəkinlilik dəvəqıranlıq dəyişdirici diqqətəşayanolma dil-ağızətmə dilavərcəsinə dilbirolma dildalama diləduşmə diləduşmək diləgəlmə diləgətirən diləgətirmə diləkdiləmə dilək-istək dilənçilikətmə dilənçiolma dilənçipayılma dilənçipayıvermə dilətutan diləyatma dilgirikətmə dilgirolma dilkoretmə dilkxorolma dilxoşluqətmə dilxoşolma dilibirlik diligödələn dilim-dilimetmə dilim-dilimolma dilqandırama dilqanma dilli-ağızlıolma dilli-dilavərolma dilmənçiqətmə diltapma dilvermə dincəqoyma dincəliş dingişlikətmə dingişolma diniş-danış dırnaqqopma disk-server dişçəkmə diş-dişdurma diş-dişolma dişəvuran dişəvurma diz-dizəoturma dizin-dizinsürünmə dodağıdolğun dodağıdolğunluq dodağıköpüş dodağıköpüşlük dodağıqalın dodağıqalınlıq dodağınazik dodağınaziklik dodağısallaq dodağısallaqlıq	dənəvərləşmə dənəvərləşmək dənəvərlətmə dənəvərlətmək dənəvərlik dənəvərliklik dənəvərsiz dənəvərşəkili dənəvərvarı dənəvərvarılıq dənzillik dənlilik dənsiz dərdirlmə dərdirlmə dərdəndirici dəracikli dəraciksiz dərə-təpəsizlik dəriboyunluluq dəricik dəricikli dərinləşdirtmə dərinləşdirtmək dərinmənalılıq dərisini-qabıqını dərsli dərslikli dərsliksiz dərsliksizlik dərsəssiz dərvışvarılıq dəsmallatdırma dəsmallatdırmaq dəsmallatma dəsmallatmaq dəsmallı dəsmallıvarı dəstəbəşçılı dəstələtdirmə dəstələtdirmək dəstəyəbənzərlik dəstəyəoxşarlıq dəsturluq dəvəgəzölülük dəvətnaməsiz dəvətsiz dəvətsizlik dəyanətkar dəyanətkarlıq dəyanətsiz dəyanətsizlik dəydirmə dəydirmək dəyə-dəyə dəyənlənmə dəyənlənmək dəyənlətmə dəyənlətmək dəyənləli dəyənləksiz

(Davamı gələn sayımızda)

IV YAZI

○ ...Bakının gözəl vədəsidir: payız nazlı gəlin kimi hələ də şəhərin ağuşunda uyuyur, xəzəllərini şıltaqcasına küçələrə səpir, sərin səhər mehi çıpaq budaqları nəvazişlə tumarlayır, ağaclar da bu sevgi oyununun qarşılığında razılıq əlaməti olaraq vücudunu əsdirir.

1945-ci il noyabr ayının son günləridir.

Qışın gəlişinə az qalıb. Amma belə getsə, payız öz yerini, çətin ki, xoşluqla ona versin. Əslində, bu təzadlı cənub şəhərində qışı sevnən az adam tapılar. Bu günlər tez-tez eşidirsən: "Kasıbınkı yaydı, yazdı, düşməni də soyuq havadır, bircə, şaxta gəlməsin, kəsdirəcək qapını, gəl yaşa da, ay kasıb..." Adamlar haqlıdır. Müharibə yenicə bitib, Bakının yaraları hələ sızıldayır, anaların, qız-gəlinlərin gözü yolda qalıb, əzizlərini itirmiş ailələrin göz yaşları qurumaq bilmir, dolanışıq, güzəran çox çətin, ümid Allahdır, bir də ona - başında kepka, əynində yaxası açıq şinel, gözündə girdə eynəyi olan bu adama - Mircəfər Bağırova.

Gecə qatarları...

Səhərə yaxın yağan narın payız yağışını xəfif Bakı küləyi hələ quruda bilməyib, elə bil küçələrə su səpmişən. Mircəfər Bağırov Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin binası qarşısında aqramla var-gəl edir. Dövlət Filarmoniyası ilə üz bəzəkindən İliç buxtası aydın görünür, Birinci katib hər səhər işə piyada gəlir və bir anlıq burada ayaq saxlayıb Xəzərə baxır. Küçədə nə maşın, nə də adam gözə dəyir, mühafizə xidməti öz işinin öhdəsindən peşəkarcasına gəlir...

Bu gün M.Bağırov, nədənsə, binaya girməyə tələsmir, bu da mühafizə rəisini təlaşa salıb. Rəhbərin qəzəbinə tuş gələnin aqibəti bəllidir. Amma kimsənin xəbəri yoxdur ki, Azərbaycan kommunistlərinin başçısı dündən bəri bir telefon söhbətinin təsiri altındadır. Hələ indiyə qədər özünü belə təhqir olunmuş, alçaldılmış hiss etməyib, elə bil kimsə onu şillələyib qaçıb, Mircəfər də qarşılıq verməyə macal tapmayıb...

O, bir neçə gün əvvəl ÜİK(b)P MK katibi, Nazirlər Şurasının sədri Georgi Malenkovdan məxfi məktub almışdı. Məktubda yazılmışdı ki, Ermənistan K(b)P MK katibi Griqori Aryutyunov ÜİK(b)P MK-da Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR-ə verilməsi məsələsinə baxılmasını təklif edib. G.Malenkov Ermənistanın Birinci katibinin Stalinə yazdığı məktubun bir nüsxəsini də Bağırova göndərmişdi.

O, məktubla tanış olduqdan sonra bir müddət özünə gələ bilmədi. Bağırov hissə qapılan adam deyildi, əvvəlcə yaxın dostu L.Beriyaya zəng vurub təfəsilatı öyrənmək istədi, sonra fikrini dəyişdi, öncə Nazirlər Şurasının sədri ilə danışmağa qərar verdi. Hökumət telefonu ilə dərhal G.Malenkova zəng vurdu. Salsamsız-kəlamatsız mətləbə keçdi:

- Georgi Maksimilyanoviç, mən hər şeydən əvvəl bir məsələ maraqlandırm: noyabrın 6-da Moskvada idim, sizinlə də görüşdüm, Aryutyunovla da söhbət etdik. Amma kimsə mənə bu məsələ ilə əlaqədar bir kəlmə də demədi. Yoldaş Stalinin də qəbulunda oldum, o da bu məsələdən danışmadı. Bu məxfiliyin səbəbi nədir? Yoxsa partiya daha mənə etibar etmir?

Malenkov arif adam idi, Bağırovun qəzəbli olduğunu dərhal duydu, vəziyyəti yumşaltmağa çalışdı. Həm də yaxşı bildirdi ki, Beriyanın göstərişi ilə bütün hökumət telefonları dinlənilir.

- Yoldaş Bağırov, bu, mənim təşəbbüsü deyil, təklif Ermanistandan gəlib, qayda da belədir ki, MK-da müzakirəyə çıxarılmalıdır. Gündəlikdəki məsələlər yoldaş Stalinlə razılaşıdır. Mən də təlimata uyğun olaraq sizə məktub göndərmişəm...

- Daha doğrusu, mənə fakt qarşısında qoymusunuz!

İlin-günün bu vaxtında hansı torpaq bölgəsindən söhbət gedir? Axı, qədim Azərbaycan torpaqları hansı əsasla Ermənistanla verilib? Məgər ermənilərin torpağı yoxdur?

- Yoldaş Bağırov, bəlkə də, bunu sizə deməyə ixtiyarım yoxdur, amma əslində məsələ belədir ki, xarici ölkələrdə yaşayan minlərlə erməni öz ata-baba yurduna qayıtmaq istəyir. Bu qayıdış həm ölkəyə, həm də Ermənistanla çox sərfəlidir, özü də yalnız iqtisadi baxımdan yox. Bu kütləvi axının qarşısında dayanmaq, bu adamları hardasa yerləşdirmək, yeni kolxoz və sovxozlar üçün torpaqlar ayırmaq lazımdır. Mən bütün incəlikləri sizə söyləyə bilmərəm.

Deyilənlər Bağırovu lap hövsələdən çıxardı.

- Heç lazım da deyil! Burada hansı incəlikdən söhbət gedə bilər? Məgər erməni problemi Dağlıq Qarabağın hesabına həll olunmalıdır? Qoy Aryutyunov onları aparıb öz doğulduğu kənddə yerləşdirsin, atasının evindən də pay versin.

Ancaq, yoldaş Malenkov, bizdə gözəl bir məsələ var: torpaqdan pay olmur! Bura ermənilərin vətəni deyil və ola da bilməz!

M.Bağırovun belə deməyə haqqı vardı. Çünki ermənilər ilk dəfə Cənubi Qafqazda peyda olan kimi yerli dövlətlərə və xalqlara qarşı təcavüzkar fəaliyyətə başlayıb. Roma imperiyasının II Tiqranı darımağın etməsi ilə uydurma "Böyük Ermənistan" əfsanəsi puça çıxır, ermənilər Romanın vassalına çevrilir.

Erməniyə pul versən...

Fərhad ABDULLAYEV

Adam da erməniyə pul verər? Əgər milyunun da olsa, erməni acından günorta dursada, yalvarıb-ulasa da, gərək möhkəm dayanasan, pulu əlindən yerə qoymayasan.

Əgər qoydunsa, səninki deyil. Amma erməni it kimi pulun iyini uzaqdan duyur. Elə bugünlərdə ABŞ Senatının Təxsisatlar (maliyyə ayrılmaları) Komitəsi Dağlıq Qarabağa maddi yardım ayrılması tövsiyəsi ilə çıxış edib.

Hələ ötən il ABŞ Senatı tərəfindən qəbul edilmiş 2016-cı maliyyə ili üzrə "Dövlət və xarici təxsisatlar" qanun layihəsində də Dağlıq Qarabağa yardım ayrılması tövsiyə olunub. Lakin dekabrın 18-dən Konqresin təsdiqi ilə qüvvəyə minən qanunda ABŞ-ın Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərinə (Dağlıq Qarabağa) hər hansı formada yardımını nəzərdə tutan heç bir müddə yer almayıb.

İndi təsəvvür edin, 1998-2013-cü maliyyə illərində Konqresin qərarı ilə Dağlıq Qarabağa müntəzəm vəsait ayrılıb. Bəs Serj və onun əlaltıları bu pulu hara xərcləyiblər? Deyə bilərsiniz ki, yazıq Serj, bu pulun bir qara qəpiyinə də göz dikməyib. "Jiuli-03" markalı sınıq-saxtaq maşını olub, bir də Xankəndində köhnə, kiçik ata evi (deklarasiyada belə yazılıb!), vəssəlam.

Bəlkə, Serj Qarabağda gədələrinin viran qoyduğu ərazilərdə qəsəbələr salıb, evlər tikib, dağıtdığı məktəbləri, uşaq bağçalarını bərpa edib, yol çəkdirib, ağac əkdirib, hə? Yəni, belə nağıllara kimsə inana bilər? Axı yardımın məbləği milyon dollarla ölçülür, bu pula on dəne yeni İrəvan, Xankəndi tikib, ən müasir infrastruktur yaratmaq olardı, aclıqdan və işsizlikdən Ermənistanı tərək edən əhaliyə firəvan həyat bəxş etmək mümkün idi...

Bəs Serj nə etdi? Bu pula silah-sursat aldı, Dağlıq Qarabağdakı quldur dəstələrini maliyyələşdirdi və qalanını da kefə, qumara sərf elədi (Qərb mətbuatının yazdığına görə, Serj Avropa kazinolarında 70 milyon avro uduzub).

Hə, tamam unutmuşdum, bir də özü kimi faşistə -Njdəy İrəvanın göbəyində heykəl qoyub. Hələ utanmaz-utanmaz dünyaya meydan oxuyur, beynəlxalq qurumlara arxa çevirir. Vücudu və məfkurəsi bir qara sentə dəyməyən Serj "Əl-Mayadin" telekanalına müsahibəsində görün nə deyib:

"Bütün dünya bir olsa, Dağlıq Qarabağ əhalisini Azərbaycanın tərkibində yaşamağa məcbur edə bilməz. Yalnız Qarabağ sakinləri onun yekun statusunu müəyyənləşdirməlidirlər - ayrıca dövlət olmaq, yaxud Ermənistan Respublikasına birləşmək. Mənim üçün vacib olan Dağlıq Qarabağ xalqının təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır ki, insanlar minilliklərlə yaşadığı tarixi vətənlərində ömür sürə bilsinlər. Qarabağın təhlükəsizliyi yalnız Azərbaycandan kənar təmin edilə bilər. Əgər indi həтта bütün dünya Dağlıq Qarabağ əhalisini Azərbaycanda yaşamağa inandırmağa çalışsa da, bu, mümkün olmayacaq. Azərbaycan rəhbərliyi bunu anlamalıdır və əsas məsələ odur ki, bu insanları heç cür Azərbaycanın tərkibində zorla saxlamaq mümkün olmayacaq".

Başqa sözlə, Serj Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibində öz müqəddəratını həll etmək hüququnu inkar edir. O, yalnız bir alternativ göstərir - ya müstəqillik, ya da Ermənistanla inteqrasiya. Azərbaycanın xeyrinə seçimdən bir kəlmə də deyilmir.

Bir məsələ də maraqlıdır ki, Serj hansı əhalidən dəm vurur? Əgər Dağlıq Qarabağın Talış kəndini nəzərdə tutursa, məlumat üçün ona bildirək ki, Azərbaycan ordusunun son uğurlu hərbi əməliyyatlarından sonra bu kənddə qaqqal da ulamır, çünki yeməyə bir şey yoxdur, adamlar da qaçıb. Elə başqa yaşayış məntəqələrində də vəziyyət eynidir: ermənilər vahiməyə düşüb, evlərini tərək edirlər. Serj onlara nə qədər yardım və pul təklif etsə də, geri dönməyən yoxdur. Amma bütün bunlar Serjin ürəyindəndir, çünki yardım adı ilə aldığı pulları hara istəsə, xərcləyə bilər...

Mən də elə ona görə deyirəm ki, erməniyə pul vermək olmaz. Çünki pulu görəni kimi çəşir, qudurur... Sonrası da məlumdur.

Fərhad SABİROĞLU

XIX əsr Azərbaycan jurnalistikası

İyulun 22-də Azərbaycanda milli mətbuatın yaranmasının 141-ci ili tamam olur. 1875-ci ilin bu günündə dövrün mütərəqqi fikirli ziyalı Həsən bəy Zərdabi böyük çətinliklər hesabına "Əkinçi" qəzetini çap etdirdi. Həmin tarix Azərbaycan mətbuat tarixinin yaranma günü kimi qeyd olunur. Azərbaycanın maarifçilik tarixinin ən parlaq çağları bu dövrdən başlanır. XIX əsrin sonları Azərbaycan mətbuat tarixinin parlaq dövrü sayılan XX əsrin əvvəlləri (1900-1918-ci illər) üçün hazırlıq mərhələsi rolunu oynadı.

Həsən bəy Zərdabinin "Kima göstərirəm görmür, deyirəm eşitmir, çağırırım gəlmir" şüarı dövrün bütün mənzərəsinin əksi idi. O, bu vəziyyətdən çıxış yolunu 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzetini yaratmaqda görür. "Daşı damcının altına qoyanda o yarılmaz, amma illər keçdikcə, damcı o daşı dalər" deyərək, qəzetin bütün ideyasını bu cümlələrlə əks etdirən Zərdabi, "Əkinçi"ni cəmi iki il yaşada bildi. 56-cı nömrədən sonra bağlanan "Əkinçi"nin açdığı cığırda ilk olaraq "Ziya", "Kaspi", "Tərcüman" qəzetləri, "Kəşkül" jurnalı irəlilədi. XIX əsrin sonları Azərbaycanda maarifçiliyin "qılgıncı dövrü" hesab edilir. Adı çəkilən mətbu orqanlar da həmin qılgıncının yaşam forması idilər. Zərdabi ilə birlikdə Nəcəf bəy Vəzirov, Ünsizadə qardaşları, Əsgər ağa Gorani, Seyid Əzim Şirvani, İsmayıl bəy Qasıralı, Firudin bəy Köçərli, Sultan Məcid Qənzadə bu dövrün, Əli bəy Hüseynzadənin sözləri ilə desək, "qırmızı qaranlıqları içində yaşıl işıqları" idilər.

XX əsrin əvvəllərindəki mətbuat

XX əsrdə cərəyan edən intellektual inkişafın kökündə məhz XIX əsrin sonlarında yaşanan proseslər dayanırdı. Proseslərlə yanaşı, XIX əsrin ikinci yarısına damğa vuran bir çox şəxsiyyətlər də vardı ki, XX əsrin aydınları onların "şineli" indən çıxdılar. Mirzə Cəlil, Sabir, Ömər Faiq Nəmanzadə, Üzeyir Hacıbəyli, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, Abdulla Şaiq, Məhəmməd ağa Şaxtaxtinski Axundovun, Zərdabinin yolunu davam etdirdilər.

Bu mərhələnin ilk qəzeti olan "Şərqi-rus" Azərbaycan mətbuatı tarixinin çağırışçı qaranquşu hesab edilir. Bu dövrdə yaranan hər bir mətbu orqan mənəvi və intellekt baxımdan ac olan xalqı qidalandımaq, təfəkkürünü zənginləşdirməklə məşğul idilər. Həmin orqanların önündə gedən ilk dördlük "Molla Nəsrəddin", "Füyuzat" jurnalları, "Həyat" və "İrşad" qəzetləridir. "Tazə həyat", "Tərəqqi", "Babayi əmir", "Bakinski raboçi", "İttifaq", "Məktəb" və s. kimi qəzet-jurnallar dövrün intellektual, ictimai-siyasi mənzərəsinə işıq tuturdu.

Cəmi bir il işıq üzü görən və 32 nömrəsi çapdan çıxan "Füyuzat", qısa müddətdə Azərbaycan ictimaiyyəti üçün xeyli işlər gördü. Əli bəy Hüseynzadənin qələmi ilk dəfə olaraq bəşəri ideyaları, fransız maarifçilik düşüncələrini Azərbaycan oxucusuna çatdırmağa yönəldi. Bu yolda ona Əhməd bəy Ağaoğlu, Səid Səlməsi, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Hüseyn Cavid kimi ziyalılar kömək edirdilər.

"Molla Nəsrəddin" in ideologiyası isə daha konkret və real oldu. Mirzə Cəlilin "Sizi deyib gəlmisəm" adlı yazısı jurnalın proqram məqaləsi idi. Jurnal dövrün ən müasir inqilabi məsələləri ilə yanaşı Azərbaycan xalqının min illərdən bəri davam edən dərdlərini də yazırdı. Bu dərdlər içərisində dini-fanatizm daha dəhşətli idi. Bu fikrini xalqa çatdırmaq üçün C.Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin" in birinci nömrəsinin üz qabığında öz həmvətənlərini yatmış vəziyyətdə göstərən bir rəsm dərc etdirmişdi. "Molla Nəsrəddin" in tarixi mübarizəsinin böyüklüyü onda idi ki, onun XX əsr Azərbaycan həyatının eybəcərliklərinə qarşı çevrilmiş bu amansız qəzəb və nifrətinin arxasında Vətənə və xalqa böyük məhəbbət dolu bir ürək dayanmışdı.

Bu, vətəni və xalqı hər cür ictimai rəzalətlərdən xilas etmək, onu müasir dünyanın qabaqcıl xalqları sırasına çıxarmaq arzusu ilə çırpan ürək idi.

Cümhuriyyət dövrü jurnalistikası

Cümhuriyyət dövrü Azərbaycanında 60-a qədər mətbu orqan fəaliyyət göstərirdi. Onlardan 28-i – Azərbaycan, 20-si – rus, 12-si isə digər dillərdə çap olunurdu. Əsas üzdə olan mətbu orqanlar isə "İstiqlal", "Bəsirət", "Qurtuluş", "Azərbaycan" idi. Bundan əlavə, Müsavat Partiyasının "Müsavat" adlı qəzeti dərc olunurdu. "İnsanlara hürryyət, millətlərə istiqlal" şüarı ilə çıxan bu mətbu orqanının ən fəal əməkdaşı Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və Əhməd Həmdi idi. "Müsavat" qapandıqdan sonra onun yerinə "İstiqlal" qəzeti çap olundu. İlk sayı 1919-cu ildə çıxan qəzetin 2 ildə 51 sayı işıq üzü gördü.

Cümhuriyyət və ondan sonrakı mühacirət dövrü jurnalistikası isə "milli birlik və mənəvi dirilik" şüarı altında fəaliyyət göstərdi. Dövriliyindən, yanaşmasından asılı olmayaraq hər bir orqan məhz bu iki ideologiyayı əks etdirirdi.

Bu dövrdə Azərbaycanda çıxan dövrü mətbuat orqanları, sözsüz ki, milli oyanış, milli özünüdərk proseslərinin aparıcı vasitələrindən biri olub. Ölkənin ictimai və siyasi xadimlərinin formalaşmasında, həm də onların siyasi fəaliyyətlərini gerçəkləşdirməsində mətbuatın misilsiz xidmətləri olub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ümummilli platformadan çıxış edən "Azərbaycan" qəzetinin dahi Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən nəşr edilməsi ictimai-siyasi proseslərin milli mədəniyyətin inkişafı ilə nə qədər bağlı olduğunun ən bariz nümunəsidir.

Əslində, Cümhuriyyət dövrü mətbuatının fəaliyyəti Həsən bəy Zərdabi ideyalarının, "Əkinçi" prinsiplərinin həyata keçirilməsinin yeni və çox mühüm mərhələsi idi.

Sovet və müstəqillik dövrü jurnalistikası

Azərbaycan jurnalistikası sovet dövründə də basqılara baxmayaraq, öz ənənələrinə sadıq qalmağa çalışdı. Sovet rejiminin jurnalistikanın üzərinə qoyduğu bəzi ideoloji prinsiplərlə yanaşı, Azərbaycan ziyalıları yenə də mətbuatdan kürsü kimi yararlanmağa bildilər. Bu proses Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1969-cu ildən, yəni, Azərbaycana rəhbərlik etdiyi vaxtdan başlayaraq daha da inkişaf etdi. Ziyalı kəsim yenə də mətbuat vasitəsilə xalqın yanında idi. "Şərq qadını", "Sovet kəndi", "Müəllim qəzeti", "Kirpi" kimi mətbu orqanlar ictimai-sosial problemləri qabartmaqdan çəkinmədilər.

H.Əliyev Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin I katibi olarkən mətbuatla sıx təmas onun iş prinsipinin başlıca istiqamətlərindən biri olub. Bu, ondan irəli gəlirdi ki, Heydər Əliyev hər zaman çox güclü təbliğat və təşviqat məşını olan mətbuatın insanları səfərbər etmək, onları təşkilatlandırmaq imkanlarını çox gözəl bilirdi. Ona görə də 70-80-ci illərdə cəmiyyəti düşündürən, narahat edən bütün problemlər məhz Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə bu və ya digər formada mətbuata çıxarıldı.

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra isə həyatın bir çox sahələrində olduğu kimi, mətbuatın inkişafında da dönüş yarandı, siyasi plüralizm və söz azadlığını təmin etmək üçün mühüm işlər həyata keçirildi.

1998-ci ilin avqust ayının 6-da Ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı xüsusi sərəncamla Azərbaycanda mətbuat üzərindən senzura götürüldü. Ulu Öndərin 1998-ci ildə imzaladığı sərəncam tarixi bir qərar idi və bu qərar Azərbaycanın müstəqillik tarixinə, Azərbaycan mətbuatının müstəqilliyinə çox böyük töhfələr verdi. Senzuranın ləğvi əsl demokratik addım kimi bütün jurnalistlər tərəfindən müsbət qarşılandı.

Müstəqilliyin ilk illərində qəzetlərin əksəriyyəti "Azərbaycan" Nəşriyyatında çapdan çıxdı. Qəzetlərin maliyyə problemləri, üst-üstə yığılan borcları onların bağlanması təhlükəsini yaratmışdı. Həmin dövrdə qəzetlərin "Azərbaycan" Nəşriyyatına 450 min dollar məbləğində borcu var idi. H.Əliyev qəzetlərin ağır dönməndə baş redaktorlarla görüşərək mətbu orqanların nəşriyyata olan borclarını döndürdü. Bir neçə ildən sonra prezident İlham Əliyev tərəfindən həmin borclar tamamilə silindi.

Həmçinin, 1999-cu ildə Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun digər hüquqi-normativ aktların qəbulu həyata keçirildi.

Prezident İlham Əliyevin 31 iyul 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin inkişafına Dövlət Dəstəyi Konsepsiyası" kimi mühüm bir sənəd təsdiq olundu. Konsepsiyaya uyğun olaraq 22 may 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu yaradıldı. Fond hər il qəzetlərə maliyyə yardımları ayırır və jurnalistlər arasında müsabiqələr keçirir, müxtəlif layihələr təşkil edir.

Bir neçə il bundan əvvəl isə dünyada yeganə ölkə olaraq Azərbaycanda jurnalistlər üçün yaşayış binası tikildi. 2014-cü ilin iyulunda 150-dən çox jurnalistə həmin binada mənzil verildi. Qeyd edək ki, jurnalistlər üçün daha bir binanın inşası da başa çatmaq üzrədir.

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bir çox milli-mənəvi dəyərlərə qayıdış mətbuat sahəsində də özünü göstərdi. Bu gün ölkəmizdə yüzlərlə mətbuat orqanı - qəzet və jurnal fəaliyyət göstərir.

Elmin NURİ

Mətbuat tariximizin ziya yolçuları

Azərbaycanın Xalq yazıçısı Elçinin «Çaşıoğlu» nəşriyyatında çapdan çıxmış yeni kitabından bəhs edən bu yazı «Literaturnaya qazeta»nın 6-12 iyul 2016-cı il tarixli 27-ci sayında dərc olunub.

Məlumat üçün: Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu) – Azərbaycanın Xalq yazıçısı, onlarla xarici dilə çevrilmiş məşhur hekayələrin, romanların, pyeslərin, kinossenarilərin müəllifidir. Bu yaxınlarda rus dilində çapdan çıxmış hekayələr toplusuna («Rasskazi») yazıçının 1968-ci ildən 2012-ci ilə qədər müxtəlif nəşriyyatlarda dərc olunmuş əsərlərindən nümunələr daxil edilib.

Toplunun tərtibçiləri xronoloji ardıcılığın bu dərəcədə gözlənilməz tarixdərk effekti yaradacağını qabaqcadan, yəqin ki, ağıllarına belə gətirə bilməzdilər. Diqqətli oxucunun gözləri önündə Azərbaycanın, demək olar ki, yarım əsrlik mənzərəsi canlanır: sovetlər dövründəki həyat tərzini, bu mərhələnin nailiyyət və qüsurları, yeni cəmiyyət quruculuğunun gərgin illəri və bizim zamanımızda baş verənlər.

Təqdim olunan hekayələr həm məzmununa, həm də formasına görə rəngarəng və çoxşaxəlidir. Özündə satira və lirizmi, düşüncə və təhlili cəmləyən bu hekayələr xarakter müxtəlifliyi və psixoloji dərinlikləri ilə fərqlənir. Elçini cəmiyyətin bütün təbəqələri maraqlandırır. O, elmi işçini, var-dövlət sahibi, malikanələr sakini olan hərnləmə iş adamını, taleyin hökmü ilə «həyatın dibində» qərarlaşmış kasıb, ağır insanları eyni ölçüdə səciyyələndirir.

Topluya daxil edilmiş novellaları bu cür ayırmaq olar: sosial cəhətdən kəskin novellalar; siyasi məzmunlu novellalar; psixoloji novellalar; fentezi elementlərinin üstünlük təşkil etdiyi simvolist novellalar.

Vaxtilə Elçinin hekayələrini səciyyələndirən Lev Anninski yazmışdı: «Bunlar sanki cəmiyyətin üzərində akvarellə çəkilmiş psixoloji etüdlərdir».

Bu fikrin təsdiqi kimi, müəllifin əsərlərindən bir neçə obrazı misal gətirirəm: "...sonra bütün bu genişliyi, əvvəlsizliyi və axırsızlığı bir səda bürüdü və o səda altında, elə bil ki, o yarıq dibi ilə köpüklənə-köpüklənə axan o çayın, o dağların, o yamaşıl döşlərin özü o sədaya söz söyləməyə başladı... sonra o şıdırğı yağış kəsəcəkdə, sonra axşam düşəcəkdə, sonra da bütün bu yerlərə bir qaranlıq çökəcəkdə, amma o səda da, o mahnı da yenə bu yerlərlə birlikdə olacaqdı..." («Sanı gəlin» hekayəsindən). Bu, xalq calğı aləti olan balabanın incə səs assosiasiyasının nəsrədə unikal əksidir.

Cod kətan üzərində akvarellə çəkilmiş etüdlər

İndi isə diqqət yetirin ki, canavarlar ailəsinin instinktiv həyatı yazıçı qələmi ilə nə qədər təsirli təsvir olunub: «Şərqdən gələn o rütubət qoxusu indi açıq-aydın hiss edilirdi, qoxu, görünür, Ana canavara bu yolçuluğun sona çatacağından xəbər verirdi və qançiq bir müddət o qoxu gələn səmtə baxdı, sonra mırıldayıb başını küçüklərə tərəf çevirdi. Küçüklər qançiqın o mırıldasında, elə bil, nəse hiss edib zingiltilərini kəsdilər və titrəyən ayaqları üstə güclə dayanaraq, getdikcə artan bir təlaşla analarına baxdılar. Qançiq quyruğunu o tərəf-bu tərəfə bulaya-bulaya diqqətlə küçüklərə baxırdı və o dəm onun o diqqətli baxışları ilə nə dediyini, yəqin, yalnız özü, bir də küçüklərin gen yaddaşı başa düşürdü» («Canavarlar» hekayəsindən).

Elçin ilk məhəbbətin sehrli duyğusunu öz oxucusuna son dərəcə heyvətəməz bir incəliklə çatdırır: «Gecə yorğan-döşəyinə girəndə Allahverdiyə elə gəldi ki, səhərə kimi yata bilməyəcək, amma yadı Allahverdi, yadı və bütün həyatında ilk dəfə rəngli yuxu gördü... O qədər rəng vardı ki, Allahverdi ömründə bu qədər rəng görməmişdi – gümüşü, narıncı, məxməri... Allahverdi bilirdi ki, bu yuxudur və onu da bilirdi ki, bu, Sədəfin yuxusudur. Sədəf özü yox idi, amma

Allahverdi bilirdi ki, bütün bu rənglər Sədəfdən ötrüdür və əslində, bütün bu rənglər Sədəfin özüdü...» («Gümüşi, narıncı, məxməri...» hekayəsindən).

Elçinin təfəkküründə zaman başlıca yerlərdən birini tutur. Zaman gerçəyi nizamə salır, ona müəyyən istiqamət verir, insanın həyat yolunu göstərir. Elçinin qəhrəmanları keçmişə tez-tez yada salır və gələcək barədə düşünür.

Yazıçı diqqəti ona yetirir ki, zaman sadəcə keçmişə qovuşmur, o, nəsilərin yaşadığı dövrləri də, onların bütün cərgəsini də özüylə aparır. Olumla ölüm insanın mövcudluq sərhədlərini müəyyənəndirir. Qeyd edək ki, «Ölümü yaddan çıxartma» prinsipi hələ Qədim Yunanıstanda, stoisizm fəlsəfəsində əsaslandırılmışdı – yəni, həmişə elə hərəkət elə, elə davran. «Göy üzünün ulduzlu vaxtları» hekayəsində Qızıl Müseyib ləqəbli diş həkimi sağalmaz xəstəliyə mübtəla olduğundan xəbərdardır, bilir ki, barmaqla sayılsa günləri qalıb, bununla belə, yanına ucuz protez almağa gələn avam, sadələvh Əliqulunu aldadır.

«Talvar» hekayəsinin qəhrəmanı Əliabbas kişi isə, əksinə, ölümün buz nəfəsini hiss edərək insanlara özündən daha bir yadigar qoymaq istəyir – öz əllərinin zəhməti hesabına küçədə onlar üçün talvar düzəldir.

Humanizm, qarşılıqlı anlaşma, insanların bir-birinə inam və etimadı. Elçinin daim müraciət etdiyi bu vacib məsələlər onun hekayələrini daxilən bir-birinə bağlayan mühüm cəhətdir. Yazıçı bu mühüm amilləri ayrı-ayrı obrazlar, konkret sosial proseslər vasitəsilə açır.

Cəmiyyətin hamını rahat edən müasir durumuna gəlincə, ondan çıxış yolu mədəniyyət sahəsində köklü islahatlar, təbii dəyərlərin bərpası və humanist cəmiyyət quruculuğu hesabına mümkündür. Elçinin hekayələrindən belə bir nəticəyə gəlmək olar: cəmiyyətin inkişafı, onun sosial təşkili hər bir insanın marağı və tələbatlarına cavab verməli, onlara tabe olmalıdır. O zaman cəmiyyətdə inam güclənər,

insanların sosial nizamdan, həmçinin bir-birindən təcridi aradan qalxar, eyni zamanda təbiətlə münasibətlərin harmoniyası üçün vacib şərait və zəmin yaranmış olar. Mahiyyət etibarilə, bu yol UNESCO-nun son illər dünya ictimaiyyətini fəal şəkildə dəvət etdiyi yeni humanizmin formalaşması yoludur. Əgər bu böyük məqsədi həyata keçirmək mümkün olmasa, onda müəyyən müddətdən sonra Yer üzündəki həyat cəhənnəm mənzərələrini xatırladacaq, etnik zəmində baş verən münəfiqələr, qanlı toqquşmalar, ekoloji fəlakətlər adi hal alacaq. O zaman planetimizin sakinlərinə həyatın çətinliklərindən xilas olmaq üçün yalnız «Göy üzünün ulduzlu vaxtları» hekayəsinin qəhrəmanı, butulkayığan Əliqulu kimi sadələvhəcasinə arzulamaq qalacaq: «Əliqulu çox istəyirdi, günlərin bir gözəl günündə o əcaib-qərib məxluqlar gəlib onu da eləcə oğurlayıb aparsınlar, aparsınlar o uzaq-uzaq yerlərə, həmişəlik aparsınlar, bir də heç vaxt kürreyi-ərzə qayıtmayın».

Nizami MƏMMƏDOV, Fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Yazıçı və publisistlərin Beynəlxalq assosiasiyasının üzvü, UNESCO-nun eksperti

Bütövün hissələri

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Bu yaxınlarda sosial şəbəkələrdə məşhur Türkiyə alimi doktor Mehmet Kaolanın bir məqaləsi yayılmışdı.

Dr. M.Kaplan Türkiyədəki təhsilin ən ciddi çatışmazlıqlarından biri kimi, fənlər arasındakı mütənasibliyin pozulmasını göstərirdi. Yəni dəqiq elmləri seçənlərə humanitar fənlər, humanitar elmləri arxasınca gedənlərə də dəqiq fənlər tədris olunmadığından, gələcəyin mütəxəssisinin kamilliyindən söhbət açmaq olmaz.

Onun dedikləri müxtəlif münasibətlərin ortaya çıxmasına səbəb oldu. Amma, fikrimizcə, doktor M.Kaplan haqlıdır, həmin çatışmazlığı mövcud təhsil sistemimizə də şamil etmək olar.

Dr. M.Kaplan yazır ki, Ərzurum Atatürk Universitetində amerikalı mütəxəssislərlə birgə dərslər proqramları hazırlayırdı. Həmin vaxt məcburi fənlər kimi, kənd təsərrüfatı ixtisaslarında oxuyanlara ədəbiyyat və mədəniyyət, humanitar ixtisaslarda təhsil alanlara isə dəqiq elmlərin tədris edilməsini şərt kimi irəli sürdük. Eyni zamanda bütün tələbələr kompozisiya fənnini öyrənməli idilər. Çünki kompozisiya fikri açıq və qabarıq ifadə etmək, sözləri və ifadələri yerli-yerində işlətmək üçün son dərəcə vacibdir. Doğrudan da, dilə hakim olmadan, fikirlərini səliss ifadə etmədən nə düzgün düşünmək, nə də düşüncülərini başqalarına çatdırmaq mümkündür.

Əlbəttə, ilk baxışda bu mövqeyi qəbul etmək çətindir. Dərhal opponentlər tapıla, orta təhsil almış hər bir kəsin həmin fənləri orta məktəbdə keçdiklərini və ali məktəblərdə təkrar tədrisə ehtiyac olmadığını dəlil-sübut kimi irəli sürə bilirlər. Amma mütəxəssislərin apardıqları araşdırmalar nəticəsində belə məlum olub ki, ədəbiyyatı və mədəniyyəti öyrənmiş mütəxəssislər adamlarla münasibətlərində daha böyük uğurlar əldə edir, dəqiq elmlərdən birinə və ya bir neçəsinə vaxıf olan ədəbiyyat və sənət adamları daha səliss və sanballı düşünür. Onların fikrincə, insan bir-birinə zidd olan iki aləmdə - sarsılmaz, dəyişməz qanunlara əsaslanan fiziki aləmdə, maddədə, dünyada və kainatda, bir də daim dəyişən, qeyri-müəyyən hissələr, duyğular və ehtiraslar aləmində yaşayır. Buna görə də onların bu iki aləmə uyğunlaşmaları, dərk etmələri üçün hər iki mədəniyyətə - dəqiq elmlərə və humanitar elmlərə (əsasən ədəbiyyata və incəsənətə) böyük ehtiyacları var. Dəqiq elmlər bizə maddi aləmin, humanitar elmlər isə mənəvi aləmin qapılarını açır.

Doğrudan da beyinləri yalnız dəqiq elmlərin ciddi qanunları ilə işləyən adamların cəmiyyətdə ünsiyyət sarıdan nə qədər çətinliklərlə qarşılaşdıqlarının tez-tez şahidi oluruq. Belə adamlar fiziki, yaxud riyazi qanunları insan münasibətlərinə də şamil edir, mənəvi aləmi, hiss və duyğuları gərəksiz sayırlar. Eləcə də həyatın və kainatın dəyişməz qanunlara əsaslandığından xəbəri olmayan kəslər həddən artıq xəyalpərvər bir varlığa çevrilir, həyat gerçəkliklərindən uzaqlaşır. Dr. M.Kaplanın ifadə etdiyi kimi, dünyanı öz xəyallarına görə dəyişdirməyə cəhd edən utopistlər və arzularına uyğun gələmədiyinə görə daim həyatdan gileyən adamlar meydana çıxırlar.

Tarixi təcrübə də sübut edir ki, kamil adamlar məhz iki aləmi, iki mədəniyyəti özlərində birləşdirmiş insanlardır...

Əksər Qərbi ölkələrində artıq bu gerçəyi çoxdan dərk edib, təhsili bu özlül üzərində qurublar...

Bəlkə, bu barədə biz də düşünək?!

Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan dili genealoji baxımdan qohum dillər olub, türk xalqları ailəsinin Oğuz qrupuna daxildir. Bu dillərin etnik qohumluğu, qədim ümumtürk dilinin varisləri olması, qrammatik quruluş və əsas lüğət fonduklarının müştərəkliyi bəzən belə yanlış təsəvvür yaradır ki, bu iki dil tamamilə eynidir və hər bir azərbaycanlı müasir türkcəni öyrənməyə ehtiyac duymadan bu dildə sərbəst danışa, türkcədən dilimizə və əksinə, adekvat şifahi və yazılı tərcümə edə bilər. Bu düşüncə Azərbaycan dilinə münasibətdə Türkiyə türklərinə də hakimdir. Halbuki Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan dilinin müasir sinxron vəziyyətinin müqayisəli təhlili göstərir ki, həmin dillər arasında fərqlər var. Bu lüğət həmin fərqlərdən bir qisminin – yalançı ekvivalentlərin izahı üçün nəzərdə tutulub.

Əsgər RƏSULOV,
Filologiya elmləri doktoru, professor

(Əvvəli ötən saylarımızda)

D

Doğan – qızılquş, tərən; Doğan, avda kullanılan kartalqillərdən bir yirtici kuştur.

Doğma – doğulma, anadan olma; Bir çocuğun, insanın elinə doğması başqa türlü bir sevgi dünyası oluşturuyor. Ayşe'den doğma çocuğu yurda verdilər. Azərbaycan dilindəki doğma, türkcədə öz, özbeöz.

Doğmaq – doğulmaq, anadan olmaq; Nizami 1141 yılında Gence'de doğdu. Azərbaycan dilindəki doğmaq, türkcədə doğurmak.

Doğrama – dülgərlik məmurlatı (taxta, yaxud plastik qapı, pəncərə, çərçivə və s.); Binanın doğrama işlərinin kış bastırılmadan tamamlanması isteniyor.

Doğurmak – doğmaq; Çocuk doğurmak, anne olmaq hər kadının hakkı.

Dolandırmaq – dələduzluq etmək, adam aldatmaq, fırıldaqçılıq etmək; Ahmet mağazada yüzdeyüz dolandırıldığına emindi.

Dolay – görə, ötrü, üçün, səbəb(in)dən; Ona böylesi kararlardan dolayı soru sorulmazdı.

Dolgu – plomb (çürük dişə doldurulmuş maddə); Akşam dişçiyə gidip dolgu yaptırdı.

Dolmakalem – avtomat qələm; Kırtasiyəciden kurşunkalem ve dolmakalemi için siyah mürekkep aldı.

Don – alt paltar, alt tumanı; İç çamaşırı reyonuna yaklaştı, birkaç don ve atlet aldı. Azərbaycan dilindəki don, türkcədə elbise, giysi, entari.

Donyağı – 1. iç yağı; 2. adama yovuşmaz, qaraqabaq; Donyağın dan mumların işığında heykel yapıyordu.

Dost – sevgili, məşuqə, aşna, oynaş. Kendisine dost tutmak – özünə aşna tutmaq. Bir dostu vardı, beləli, çapkın bir delikanlı.

Duman – 1. tüstü, his; 2. tiryək, əsrar; Dumanda balık kurutmak – Balığı hisə vermək. Sigarasının dumanını üflədi. Emin ol ki her sigara yakışta / Daha duman tüter tütməz ordayım. Azərbaycan dilindəki duman qarşılığında daha çox türkcədə sis işlədilir.

Durak – dayanacaq, duruş yeri, duracaq; İlk durakta otobüsten atlayarak geriye döndüm.

Durdurmak – dayandırmaq, saxlamaq, əyləmək; Öncə su sızıntısını durdurmaq, sonra tesisatçı çağırmaq gerekmez mi?

E

Edebiyat – 1. ədəbiyyat; 2. əlamətlik, təmtəraqlıq, ibarətlik; Edebiyat yapmaya başladı yine. Edebiyat parçalamasını iyi bilirdi.

Eder – məbləğ, qiymət, haqq; Bu kitabın ederi 10 liradır.

Eğer – əgər (eyer – yəhər kəlməsi ilə qarışdırılmamalı); Eğer atın üstündə rahat oturmaya istersen, eyerini sıkıca bağlamalı, dizginlərini elində tutmasını bilmelisin.

Eğlemek – tutub saxlamaq (eylemek – etmək feli ilə qarışdırılmamalı), gecikdirmək; Beni işlər eğledi de vaktinde yetişemedim.

Ekmek – çörək; Odayı, tatlı, sıcak bir kızarmış ekmek kokusu bürümüş.

Eksi – mənfı, minus, çıxma işarəsi; Havadaeksi beş sıcaklık vardı.

El – (e hərfi e kimi tələffüz edilir, ə kimi tələffüz edildikdə dilimizdəki əl mənasındadır) yad, özgə, yadelli; Çarşamba'yı sel aldı / Kimi sevsem el aldı. El kızıсын, bu gün var, yarın yoksun, demediniz mi zavallıya?

Eleme – (e hərfi ə kimi tələffüz edilir), seçmə, ayırma; Fenerbahçe eleme maçlarına katılmadı.

Elleşmek – (e hərfi ə kimi tələffüz edilir) 1.əl verib razılaşmaq (sövdələşmədə, alqı-satqıda); birbirini dəstəkləmək, köməkləşmək.

Emekli – təqaüdüçü, pensiyaçı; Geçen sene öğretmenlikten emekli olmuştu.

Emsal – (misil sözünün cəmi) oxşar, bənzər; Bu olay emsal teşkil edecekti.

Emsalsiz – misilsiz, misli olmayan, tayı-bərabəri olmayan, çox gözəl, əla; Yüzündə, bakişlarında, her konuya göre değişen emsalsiz bir ifade kudreti vardı.

En I – (e şəklində tələffüz edilir) en; Odanın eni – otağın eni.

En II – (ə şəklində tələffüz edilir) ən; En güzel – ən gözəl.

Engelli – 1. əlil; Gözden engelli – kor, zəlil. 2. maneə (idman yarışlarında: maneələrlə qaçış). Türkiyə'de 6 milyonu aşkın engelli insan var.

Er – 1. sırası əsgər; 2. kişi, ağa; 3. əhil, usta; Avcı er – atıcı (nişançı) əsgər. Bu işin eridir.

Gördün mü evlat, ben sözümün eriyim. Ölümlerin arasına saklanmış bir düşman erinin saldırısına uğrayabilirdi. Azərbaycan dilindəki er, türkcədə koca, eş.

Erik – 1. alça; 2. gavalı; Azərbaycan dilindəki erik, türkcədə kayısı. Masaya içinde erik, kayısı, çilek ve kiraz dolusu meyve tabağı kondu.

Erk – 1.güc, qüdrət. 2.səlahiyyət (hakimiyyət bölgüsündə); Türkiyede yasama erki Büyük Millet Meclisinin, yürütme erki Bakanlar Kurulundur.

Erkek – kişi, oğlan uşağı; Nasıl da istemişti Levent Kazancı kendi soyadını taşıyacak bir erkek evlat sahibi olmayı.

Ertelemek – təxirə salmaq, vaxtı dəyişdirmək; Toplantı haftanın Salı gününe ertelendi.

Esas – baş; Esas kişi – baş qəhrəman; "Selvi Boylum Al Yazmalım" filminin esas kişileri Türkan Şoray, Ahmet Mekin ve Kadir İnanırdı.

Esen – sağlıq, sağ-salim; Sizlere nice mutlu yıllar, sağlık, afiyet ve esenlikler dilerim.

Eski – köhnə, əski, sabiq, keçmiş; Bu durumun eski sevgilinin onuru kırması doğal. Azərbaycan dilindəki əski, türkcədə bez, temizlik bezi.

Eskici – çərçi, köhnə-kürüşçü; Komşulardan topladığı her türlü eski eşyaları sattığı için ona eskici derdik.

Esnek – 1.elastik; 2.asanlıqla uyğunlaşan; 3.həlim xasiyyətli Kauçuk esnek bir maddedir.

Estağfurullah – dəyməz, siz sağ olun, borcumuzdur; (edilən hər hansı bir təşəkkürə və tərifə qarşılıqla verilən cavab).

Eşelek – cecə (alma, armudun yeyilməyən içi); Hayva eşeleğini iyice kaynattı, koyu kıvama geldikten sonra öksürük şurupu gibi kullanmaya başladı.

Eşik – astana, kandar, əraf; Yusuf Has Hacib, ünlü eseri Kutadgu Bilig'de "Eğer bir alime eşikte bir yer isabet ederse, o eşik baş köşeden daha iyi ve yüksek olur" diyor. Azərbaycan dilindəki eşik, türkcədə dışarı(sı).

Eşkin – 1.sürətli at yerisi; 2.pöhrə, fidan; At, eşkinle beş on dakikada git-tiği yolu dört-nala bir iki dakikada geldi.

Etek – tuman, yubka; Emel, göze çarpan mini eteği, abartılı makajıyla diğerlerinden farklıydı.

Evlənmək – 1. evlənmək; 2. əə getmək; Ayşe bu sene evlendi.

Eyer – yəhər (müq.et: eğer). Gözlerini eyerini kuburluklarıyla atın doru boynunda hasil olan gölgeli çizgiye dikmişti.

Eylemek – etmək, eyləmək (müq.et: eğlemek). Yurdundan yuvamdan eyledi beni / Yârsız dünya malı bana pul gibi.

Ezme – əzmə-döymə üsuluyla hazırlanan ədviyyat və yemək çeşidləri; Lübnanlıların işlettığı ve baharatlı ezmeler satan bakkala uğradı.

F

Fabrika – zavod, müəssisə, fabrika, kombinat; Üslub fərqiinə diqqət etməli: türk dilində bu termin həm ağır sənaye, həm də yüngül sənaye müəssisələrini ifadə edə bilər. Bir deri fabrikanı her yerde yapılabılır.

Familiya – fəsilə, tip, ailə; Karga, bülbül familiyasındandır. Azərbaycan dilindəki familiya, türkcədə soyadı.

Faraş – xəkəndaz; Başka bir garson süpürgeyle çıkageldi, cam kırıklarını faraşla aldı.

Fen – 1.elm-texnika; 2.fənd, hiylə; Fenni bilimler – təbiət elmləri, texniki fənlər. Fen fakültəsi – fizika, kimya, riyaziyyat və biologiya ixtisaslarını ehtiva edən fakültə; Edison, bilimden çox fenne hizmet etmiştir.

Ferah – geniş, gen-bol; Annemleri ferah bir odaya yerleştirdik.

Fer – işıq, parlaqlıq; Ama ne gözlerinde fer kalmıştı, ne derisinde revnak.

Ferma – 1. dekorasiya (səhnədə); 2. marğa yatma, marıq; Köpek, fermadaydı ve saklandığı yerden avını gözetlemekteydi.

Fersiz – donuq, zəif, işıqsız, sönük; Eski yalıların bir çoklarının görünüşlerinde ihtiyarların o durgun, dalgın, fersiz ve ölgün yüzlerindeki manalar peyda olmuştu.

Fındıqçı – 1. işvəkar, cəlvəli, gözəlcək; 2. hiyləgər qadın; Sen o kızı bilmezsin, ne fındıqçı olduğundan haberin de yok tabii.

Fırça – şotka, kist, fırça; Elbise fırçası ile ayakkabı fırçası aynı dolapta olmamalı. Fırça çekmek (atmak) – məzəmmət etmək, danlamaq.

Fırçalamaq – 1. şotka (fırça) ilə təmizləmək, daralmaq; 2. Sıx və bataqlıq ərazilərdə meşədən keçmək; 3. məzəmmət etmək, danlamaq; Ayakkabıyı iyice fırçala ki, annen seni fırçalamasın.

Fırıldak – fırfıra (oyuncaq), fırlıdaq; Rüzgarın etkisiyle fırlıdak dönmeye başladı.

Fırıldakçı – fırfıra (oyuncaq) düzəldən, yaxud satan.

Fırlamaq – 1. yerindən dik atılmaq; 2. pırr eləyib uçmaq; 3. yüksəlmək, artmaq; Bir ok gibi yerinden fırladı. Fiyatlar son bir ayda epeyce fırladı.

Fırlatmaq – buraxmaq, atmaq; Füzə fırlatmaq – roket atmaq. Geçen sene Azərbaycan uzaya yeni bir uydu fırlattı.

Davamı gələn sayımızda

Yalançı ekvivalentlər lüğəti

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının aparıcı nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətləri olmuş Əhməd Ağaoğlu (1869-1939) ilə türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımlayan bir sıra şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin əsasən ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər həmin şəxslərin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Gecələr qadın-kışılı hamı bir yerə toplaşır. Fikir mübadilələrini siyasi dedi-qodular, arxasından da çeşidli ailə əyləncələri təqib edirdi. Şeirlər oxunur, şərqilər sözlənirdi. Beləcə, Keçiören bağları Ankaranın zahirən, bəlkə də, çox mütəvazi, amma məna və mühit baxımından mədəni bir guşəsinə çevrilmişdi. Atamın dostu sakinlərin hər birinin qatıldığı belə axşamların həqiqi yaşayışı idi. Kiçik yaşlı iki oğlu da atalarına qoşulub məclisə ayrı rəng verirdilər. Uşaqların gələcəyi ilə bağlı çox böyük planları vardı. Amma təəssüflər olsun ki, illər sonra bu xəyalların bir qismi oğullarından birinin gənc yaşda ölməsi ilə başlanğıcda qırılacaq, bir qismi də yarımçıq qalacaqdı.

Burada onun dərdlərini içində çəkməyi bacaran adam olduğunu ayrıca qeyd etməliyəm. Dərin hissiyyət sahibi idi. Hətta öncədən sezdikləri, ürəyinə damanlar rəyalar aləmi və ruhlarla məşğul olan elm adamlarını maraqlandıra biləcək dərəcədə idi. Kim bilir, bəlkə, elə bu öncədən sezmələr nəticəsində bəzən anlaşması çətin məqamlarda ən yaxın dostlarından belə zaman-zaman ayrılır, tam təcrid olunurdu. Atamla adicə bir zarafat üzündən araları çox möhkəm dəymişdi. Bu inciklik illərlə, tam atamın ölümünə qədər davam etdi. Bizə münasibətdə isə sanki heç bir şey olmamış kimi davranırdı. Amma neçə illik dostu ilə danışmırdı. Hətta bundan da irəli getdi - atam öləndə cənazə mərasiminə gəlmədi.

Atamın dostu, bəlkə də, Xorxordakı müllükün təsiri ilə daxilində baş qaldıran iddialılıqdan, özünü-nümayışdan ömrünün sonuna qədər xilas ola bilmədi. Fəqət, xarakterinin zəif cəhətlərini bəlli sərhədlər daxilində tutmağı da bacardı. Bu çox tanınmış, yaraşlıq, sözükeçən, cəlbedici insan həyatının heç bir dövründə öz işləri ilə bağlı toplumu rahatsız etməmişdi. Bəlkə, zaman-zaman bəzi əqrəbaları, yaxın dost və tanışları ondan şikayətçi oldular. Amma içərisində yaşadığı cəmiyyətdən belə narazılıq səsi əsla eşidilmədi. Yenə kim bilir, bəlkə, yalnız zahiri bir göstərişdən, nümayişdən ibarət olan zəifliyi, yaxud qüsuru onu gerçək səmimi əlaqələrdən uzaq tutdu?

İnanıldığı fikirlər vardı. Bu fikirlərə qəlbən bağlı idi. Amma yüzdə yüz inandığı insanlar da vardı mı? Bunu deyə bilmərəm. Digər tərəfdən, inandıqlarını da inandığı qədər sevdini söyləmək çətin məsələ idi. İdeya cərəyanı kimi milliyyətçiliyə böyük önəm verirdi. Amma irqçi də deyildi. Milliyyətçiliyə inancında hətta inhisarçı bir münasibət göstəriniyi söyləmək mümkündür. Onun gözündə Türk Ocaqları elə özü demək idi. Sadəcə özü olmadan Türk Ocaqlarının düşünülə bilməyəcəyinə ürəkdən inandığına görə! Eyni düşüncə və məntiqlə onsuz türk milliyyətçiliyinin mövcudluğu da mümkün deyildi!

Beləcə, inhisarçı bir inanc, özünü göstərmək həvəsi ilə birləşib onun ən böyük zəifliyini meydana gətirir, özü ilə təzadlara salırdı.

Ocaqların, deyəsən, 1930-cu ildə keçirilən Böyük konqresinə İstiqlal Məhkəməsinin o zamankı rəisi Əli Çətinqayanın¹ sədrlik etməsinə göz yummuşdu. Halbuki həmişə İstiqlal Məhkəmələrinin qurulmasına qarşı çıxan azsaylı cəsur insanlardan idi. Türkiyə Birinci Böyük Millət Məclisində bu təklif ilk dəfə səsləndə çox sərt şəkildə müqavimət göstərmişdi: "Bir milləti yaşatmaq üçün savaşımların öz aralarından ortaya çıxaracaqları məhkəmələrlə ölüm saçmağa haqqı ola bilməz!" - deyə hayqırmışdı.

İllər sonra Şeyx Səid üsyanı ilə əlaqədar qurulan Ankara İstiqlal Məhkəməsinə üzv təyin olunmuş mərhum doktor Rəşid Qalib² "Sən doktorsan, - demişdi, - insanları yaşatmaq üçün elm oxumusan. Bəs onda hansı məntiqlə insanları öldürmək üçün qurulan məhkəmədə vəzifə alırsan?"

Türk milliyyətçiliyinə bu qədər dərinə inanan, milliyyətçi fikrin xudpəsənd, xudbin tərəflərini heç vaxt qəbul etməyən bir adamın Əli Çətinqayadan güc umması onu sevən hər kəsi şaşirtmiş, üzmüşdü.

Milliyyətçiliyinin ardınca bir də Qərb mədəniyyətinin öndərlərinə inanırdı. "Türkiyə ancaq Qərb mədəniyyətinə yiyələnəklə ayaqda duracaq. Bu mədəniyyətin bütün müəssisələri ölkəmizdə qəbul edilməlidir" - deyirdi.

Milli Mücadiləyə də elə ilk gündən bu inancla qatılmışdı. İnançını sona qədər, bir kimsənin önündə geri çəkilmədən müdafiə etdi. Birinci Böyük Millət Məclisinin ilk aylarında az qala Mustafa Kamal Paşa qədər tanınmış adam olduğu halda, yenə də sırf bu inanca görə nüfuz qeyb etməkdən çəkinmədi. Birinci Böyük Millət Məclisi hökumətinin maarif vəkilini kimi Müəllimlər Birliyinin şərəfinə verdiyi çay süfrəsinə qadın müəllimləri də çağırması o zaman Ankara mühitində səsküylü bir hadisəyə çevrilmişdi.

Ünvanına səsləndirilən tənqidlərin müqabilində "Mən bu vəkalətdə qaldıqca, başqa cür olmayacaq" - deyib istefa ərizəsini Atatürkü göndərməkdə bir an da olsun tərəddüd etməmişdi.

Siyasət və fikir adamı kimi diqqəti çəkən xüsusiyyətlərindən biri də səbəbindən asılı olmayaraq insanlara hər hansı bir şəkildə təzyiq göstərməyi qəti bəyənməməsi və qəbul etməməsi idi. Uzun illər sürən millət vəkilliyi dövründə xitabət kürsüsünə çox tez-tez çıxmış, bəlkə də, bütöv cildləri dolduracaq nitqlər söyləmişdi. Bunların içərisində yalnız bir dəfə, məşhur bir çıxışında hökumətə güc tətbiqi tövsiyə olunmuşdu.

Atamın dostları

Bu da Çərkəz Ədhəmin³ üsyanı ilə bağlı idi. Onun xəyanət müqabilində Böyük Millət Məclisinə "Vur!" - deyə hayqırması ortalıqda dolaşan son tərəddüdləri də bir an içərisində silib yox etmişdi.

Qərb mədəniyyətinin bu qədər canı-dildən və həyəcanlı tərəfdarı kimi tanınmış adamın Mehmet Akifin içərisində "Mədəniyyət dediyin tək diş qalmış canavar" misrası yer alan şeirini İstiqlal Marşı kimi təklif etməsi həmin günlərdə olduğu kimi, indi də izahı müşkül bir məsələdir. Şeiri Millət Məclisində əvvəldən axıra qədər o qədər böyük sənətkarlıqla oxumuşdu ki, millət vəkilləri ayağa qalxıb gurultulu alqışlarla onu İstiqlal Marşı olaraq qəbul etmişdilər.

Onun türk tarixinə və bu tarixin yetirdiyi böyük insanlara sevgisi, bağlılığı heç zaman azalmadı. Mənə danışdığı bir xatirəsini burada qısa şəkildə verirəm:

Atatürk təkə, mədrəsə və türbələrin qapadılmasına qərar verdiyi zaman atamın dostu bu addımın ortaya xoşagəlməz nəticələr çıxara biləcəyindən çox narahat olmuşdu. Və fikrini Atatürkü açıq şəkildə söyləməkdən çəkinməmişdi:

"Paşaqların türbələri qapadılmamalıdır. Onların çoxu türklüyə xidmət edən, türklüyü yükəldən insanlardır. Unutdurmaq doğru deyil".

Atatürkün incə dodaqları bir az da incələrek az qala nazik cizgiyə dönmüşdü. Üzü bir anda saralmışdı. Səsi daha da boğularaq "Bəyəfəndi, - demişdi, - mənə yalnız on illiyinə izn verin. On ildən sonra istədiyiniz o türbələri yenidən sizin ixtiyarınıza buraxacağam".

Ona şöhrət qazandıran bir xüsusiyyəti də natiqliyi idi. Bu, necə bir nitq sənəti idi? Əsas tribuna kimi "Ədəbiyyatı-cədidə", daha sonralar isə "Gənc qələmlər"dən yararlanmışdı. Kürsüdə bəzən süni göründüyü məqamlar da olurdu. Amma bu, dinləyənlərin xoşuna gəlir, diqqət daha çox çəkirdi. Dost-yoldaş məclislərində hər kəsə məlum olan fikirlər, dəfələrlə dilə gətirilmiş hiss və duyğular bir sıra hallarda, həqiqətən də yeppeyi qəliblərdə meydana çıxarılırdı. Siyasi natiqliyi söz və kəlmə sənəti baxımından klassik meyarlarla yanaşdığı zaman orta idi. Cızdığı hərəkət trayektoriyası nə xəyalları, nə hədəfə varmaq üçün tutduğu yol baxımından düşündürücü sayıla bilməzdi. Amma bütün bunlar şəxsi fiziki cazibədarlığı, dən düşmüş saçları, parıltılı gözləri, gözəl üzü, şax duruşu ilə birləşincə dinləyənlərə qarşılıqlı böyük bir natiqin dayanması təəsürətini aşılırdı. Bu hökmü qüvvələndirən daha bir nöqtə var.

Susduğu zaman da danışan adam idi. Bu səbəbdən də qatıldığı hər toplantıda danışarkən də, susarkən də ön sıralarda otururdu. Ona danışmaq da, susmaq da eyni dərəcədə yaraşır.

Türk Ocaqlarının tarixi onun şəxsiyyəti ilə sıx bağlıdır. Zaman-zaman bir yandan bu ocaqların qüvvəti, o biri tərəfdən zəifliyi oldu.

İttihadçılar dövründə və Zəfərdən sonrakı ilk illərin inqilab təlatümlərində Ocaqlar heç zaman səhnədən çəkilməyən başçısının gətirdiyi dəyərlərdən çox yararlandı. Milli azlıqlar yığını olan Osmanlı imperatorluğu içində bu dövlətin qurucusu, müdafiəçisi və zifəsinə öz üzərini götürmüş türklərin zahiri görünüşü etibarlı ilə bir qərbli nöqtəyi-nəzərindən ən yaxşı təmsilçilərindən biri o idi!

¹ Əli Çətinqaya (1878-1949) - türk hərbiçisi, siyasətçi və dövlət xadimi.

² Rəşid Qalib (1893-1934) - türk siyasətçisi, həkim və dövlət xadimi.

³ Çərkəz Ədhəm (1885-1949) - adıgey əsilli Osmanlı və türk hərbiçisi. İstiqlal Savaşı başlanğıc dövründə onun rəhbərlik etdiyi 700 nəfərlik hərbi dəstə yunanlara və ingilislərə qarşı bir sıra uğurlu əməliyyat aparmışdı. Bir tərəfdən bolşevik ideyaları ilə maraqlanması, o biri tərəfdən İsmət Paşa ilə aralarında yaranan münaqişə nəticəsində 1920-ci ilin dekabrında Çərkəz Ədhəm Ankara hökumətinə qarşı üsyan qaldırmışdı. Üsyan yatırıldıqdan sonra qardaşları ilə birlikdə əvvəlcə Yunanıstana, ardından da İordaniyaya qaçmışdı.

Davamı gələn sayımızda

Tərcümə edən:
Vilayət QULİYEV, professor

Mirzə Kazım bəyin sirri

Sankt-Peterburq Universitetinin "Şərq dilləri" fakültəsinin dekanı professor Mirzə Kazım bəy Rusiya Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçildəndən sonra slavyan alimlərinin ona olan kin-küdurəti daha da artdı. Kazım bəy Şərq ölkələrinin, eləcə də çar Rusiyasının tabeliyində olan Azərbaycanın zəngin fəlsəfə, elm və mədəniyyət tarixini yorulmadan tədqiq edirdi. Qərb və rus alimlərinin adına yazılan elmi ideyaların əksəriyyətinin, əslində Şərq alimlərinə məxsusluğunu irəli sürürdü. Akademiyanın həqiqi üzvü olması professorun üzünə daha geniş qapıların açılması demək idi. Bu səbəbdən Sankt-Peterburq Universitetinin bir qrup alimi Mirzə Kazım bəyin qarşısını kəsməyə çalışırdı. Rusiya Elmlər Akademiyasının ilk Azərbaycanlı akademiki olan Kazım bəy ən böyük zərbəni isə riyaziyyatçı alim Laboçevski vurdu. Guya Qeyri-Evklid nəzəriyyəsinin banisi sayılan Laboçevski, Kazım bəyin böyük alim, filosof və astronom Nəsirəddin Tusi ilə bağlı bir mühazirəsini dinlədikdən sonra professorun onun əsərlərini xahiş edir. Mirzə Kazım bəy onun xahişini yerə salmır. Tusinin bir neçə əsərini riyaziyyatçıya təqdim edir. Həmin əsərlərin arasında Azərbaycan elm tarixinin ilk çap kitabı hesab edilən "Təhriri-Öqledis" əsəri də var idi. "Təhriri-Öqledis" antik yunan filosofu, astronom və riyaziyyatçısı Evklidin əsərlərinin şərhini əsasında yazılmışdı. Əsərin adı "Evklidin şərh" olsa da, Tusi yalnız şərhlərlə kifayətlənməmişdi. Onun riyazi nəzəriyyələrinə əks olan başqa bir nəzəriyyə ortaya qoymuş, bir növ Qeyri-Evklid həndəsəsi ideyasını ərsəyə gətirmişdi. Lakin çox təəssüflər olsun ki, Laboçevski Mirzə Kazım bəyin baxışından yararlanaraq, o əsərdəki ideyaları öz adına çıxmış və riyaziyyatda Qeyri-Evklid həndəsəsi adlanan predmetin "əsasını qoymuşdu".

Laboçevskinin bu addımının əsas səbəbi antik yunan filosofu Evklidə alternativ bir nəzəriyyəni öz adına çıxmaq deyildi. Burada əsas səbəb həmin alternativ nəzəriyyənin bir müsəlman aliminin əlindən alınması idi - bunun ya Laboçevski, ya da başqa alimin adına yazılması məsələnin ikinci tərəfi idi. Mirzə Kazım bəy də səhvini sonradan anladı.

Onun həmin universitetdə oxuduğu başqa bir vacib mühazirə də rus alimlərinin kürkünə birə salmışdı. Orta əsr Azərbaycanında fəaliyyət göstərən elmi akademiyalardan bəhs edən mühazirədə xeyli yeni faktlara toxunulurdu. Burada orta əsr Azərbaycanının elmi qüdrəti ilə yanaşı, kiçik bir ərazinin bütün

Şərqə verdiyi töhfədən də bəhs edilirdi. Həmin mühazirədə adları çəkilən elmi mərkəzlər dövrün diktəsi ilə yalnız mədrəsə, rəsədxana adlanırdı. Mirzə Kazım bəy bu elm ocaqları haqqında danışmaqla, oranın yetirmələri olan alimlərin, filosofların Şərq, eləcə də dünya elminə verdikləri töhfələri önə çıxarırdı. Bu səbəbdən də rus alimləri nə yolla olursa-olsun, Azərbaycandakı elmi mərkəzlərlə bağlı mühazirəyə qarşı çıxdılar. Nəticədə həmin mühazirə mətni də it-bata düşdü. Çox təəssüflər olsun ki, bu gün qədim və orta əsrlər Azərbaycanındakı elmi mərkəzlər haqqında geniş danışılır.

Mirzə Kazım bəyin hər zaman maraqlı dairəsində olan Azərbaycan elm ocaqlarının bir neçəsi haqqında biz də danışacağıq:

Məlhəm Akademiyası

Orta əsr mənbələrində Şamaxı Akademiyası kimi də tanınan bu elmi və sağlamlıq ocağının əsası XII əsrdə qoyulub. Məşhur Azərbaycan şairi Xaqani Şirvaninin əmisi Kafiyəddin Ömərini yaratdığı elm ocağına Şərqin bir çox ölkələrindən gəlirdilər. Bura gəlişin iki məqsədi olurdu: bəziləri şəfa tapmaq, sağlamlıqlarına qovuşmaq üçün təşrif buyururdular ki, onların sayı-hesabı yox idi. Bəziləri isə, burada tədris olunan dünyəvi və ilahi elmləri dərindən öyrənmək üçün Məlhəmə pənah gətirirdilər.

Məlhəm Akademiyasının məzunları uzun müddət Azərbaycan və ətraf ölkələrin əsas elm xadimləri kimi tanındılar. Bu xüsusda Xaqaninin əmisi Kafiyəddin Ömərini rolunu çox böyük olub. Adı İbn Sina ilə yanaşı çəkilən, böyük təbib-filosof hesab edilən Ömər Osmanoglu Məlhəm məktəbində təbabəti fəlsəfə və başqa elmlərlə sintez etməyə cəhd göstərirdi. O, xarici mühitin insan fiziologiyası və patologiyasına təsirinin öyrənilməsinə çox geniş yer verirdi. Məsələn, o, Günəşin təsirindən o qədər danışırdı ki, onun doğulduğu yer "Dədə Günəş" adı ilə tanınır. Qeyd edək ki, həmin ərazi indi də bu adla məşhurdur. Kafiyəddin Ömərini təşkil etdiyi akademiyanın nəzdində kimyaçılar da fəaliyyət göstərirdilər. Ömər və onun davamçılarının elmdə əsas nailiyyətlərindən biri yalnız faktlara və müşahidələrə əsaslanmaları və onların dərin təhlilini vermələri idi. Demək olar ki, onun təşkil etdiyi akademiyanın tibbi şöbəsi ilk növbədə Azərbaycanda klinika tədqiqat metodlarını yaymağa başlayır.

Ömərini Məlhəm Akademiyası ilə yanaşı, ikinci şah əsəri Şərqin böyük şairi, dahi Nizaminin özünə müəllim hesab etdiyi Xaqani Şirvanidir. Xaqani, Ömərini özünün əsas müəllimi hesab etmiş və şair kimi formalaşmasında ona borclu olduğunu bildirmişdi:

*Əmim simurq kimi
sərf edib əmək,*

*Qanadı altına alaraq, Zal tək –
Qaldırdı biliyin Qafına həməni.*

*Bəsləndim onun
öz yuvasında mən.*

*O oldu həmişə mənə mehriban,
Yaralı könülmə
o qoydu dərman.*

*Gördü söz müllünə
mən bir hakiməm.*

Adımı o qoydu: Həssani-Əcəm.

Məlhəm Şamaxı yaxınlığında yerləşən kənddir. Səfəli təbiəti, səfəli havası və suyu ilə hər zaman fərqlənib. Məlhəmdə yerləşən elm və sağlamlıq ocağının ikinci funksiyası da müxtəlif xəstəliklər üçün dərmanların, məlhəmlərin hazırlanması olub. Rəvayətə görə, kəndin adının Məlhəm qoyulması da elə bu faktla bağlıdır. Xalq yazıçısı İsa Hüseynovun "Məhşər" romanında Məlhəm Akademiyasından geniş bəhs edilib. Əsərdə ciddi psixoloji sarsıntı keçirən şəxslər Məlhəmdəki gizli ocağa gələrək oradakı hücrələrdə şəfa tapırlar.

Burada Qədim Şərqin, Osmanlının bir çox təbabət üsullarından istifadə edilirdi. Məsələn, ruhi sarsıntı keçirən xəstələrə günün müəyyən saatlarında su səsi dinləndirirdi.

"Darüş-Şəfa" və ya Rəşidiyyə mədrəsəsi

Azərbaycan tarixinin vəzir-alimlərinə olan Fəzlullah Rəşidəddin, əslində inzibati-idarəetmə işlərini seçməklə elmə ağır zərbə vurmuş oldu. Burada söhbət alimin öz elmi yaradıcılığından gedir. Amma başqa alimlərin yetişməsi üçün isə Elxanilərin vəziri olan Rəşidəddin əlindən gələni edirdi. Onun əsasını qoyduğu "Darüş-Şəfa" elm ocağı Şərqin bir çox ölkələrindən olan şəyirdlərin bilik mənbəyinə çevrilmişdi. Fəzlullah Rəşidəddinin Şərqə və Qərbə miras qoyduğu əsas prinsip və sahələr isə tibb, vergi, idarəetmə və astronomiya ilə bağlı idi. Bundan əlavə, onun təsis etdiyi "Rəbi-Rəşidi" elmi şəhərciyi o zamanın ən böyük intellekt mühiti idi. Burada tibb, astronomiya və dəqiq elmlər sahəsində elmi araşdırmalar aparılırdı. "Rəbi-Rəşidi"nin qazandıqı elmi nailiyyətlər uzun müddət Avropa alimlərinin mayakına çevrildi.

Burada da dünyanın müxtəlif yerlərindən toplanmış alimlər işləyirdilər. Hətta Çindən, Misirdən, Hindistandan və Qərb ölkələrindən bura mütəxəssislər gəlir və onlar üçün bütün lazımı şərait yaradılırdı. Bu akademiyanın xarabalıqları indi də həmin yerdədir. Burada o zaman alimlər küçəsi, alimlər evi, alimlərin işləməsi üçün geniş laboratoriyalar və s. mövcud idi. Bu akademiya əsas yeri tibb, əcazılıq, botanika sahələri tuturdu. Maraqlıdır ki, həmin akademiyanın yaxınlığında "Fəxrabad" adlı yerdə böyük botanika bağı varmış. Orada akademiyanın klinikalarında müalicə olunan xəstələr üçün indiki dildə desək, ekoloji cəhətdən təmiz, yüksək keyfiyyətli göy-göyərtili və meyvələr becərilmiş. Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində həmin botanika bağında xüsusi qablarda müxtəlif dərman bitkilərinin toxumlarının olması müşahidə edilib.

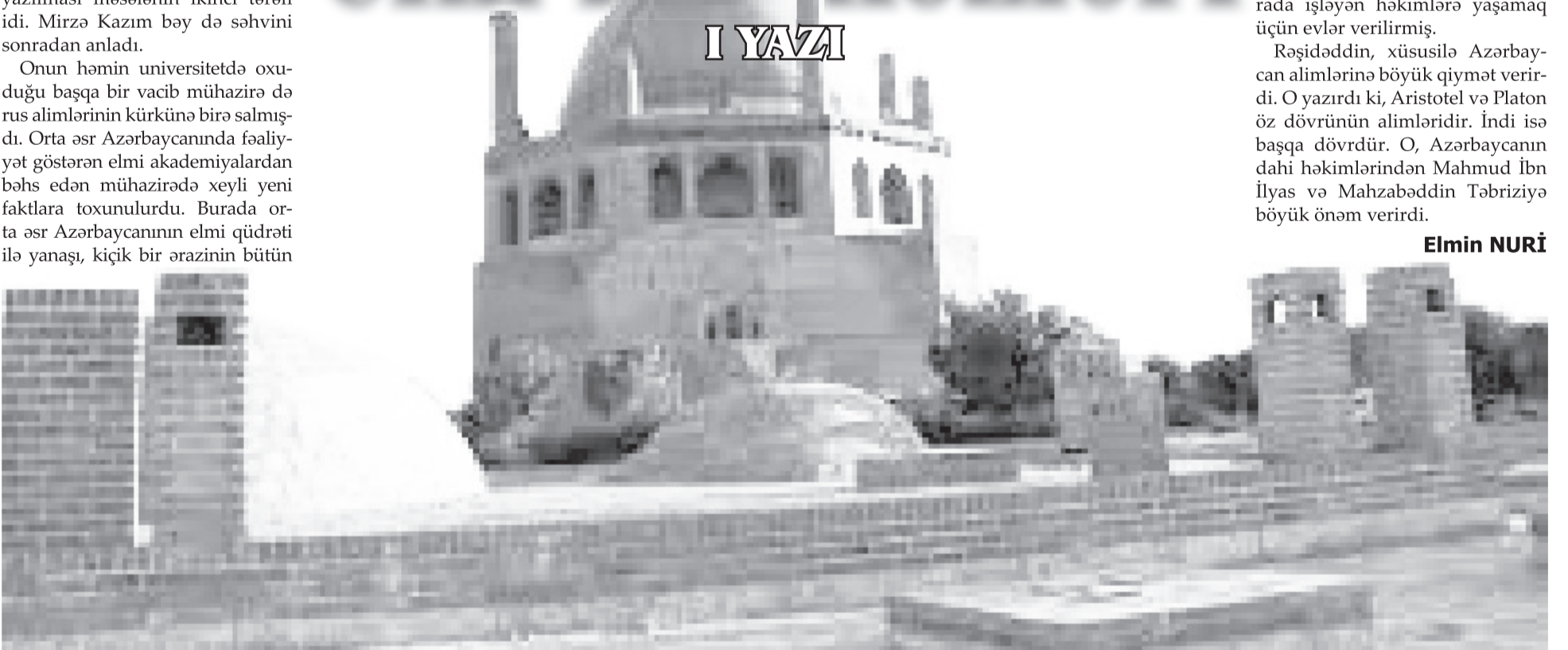
Akademiyanın nəzdində hələ o zaman 67 müalicə evi mövcud idi. Burada təşkil olunan ilk sağlamlıq müəssisəsi "Rəşidiyyə" adlanırdı. Burada 50 həkim və onların hər birinin beş köməkçisi var idi. Tibbin bir çox sahələri üzrə mütəxəssislər, hətta stomatoloqlar da burada hazırlanırdı. Akademiyanın nəzdində bir neçə aptek var idi. Burada işləyən həkimlərə yaşamaq üçün evlər verilmişdi.

Rəşidəddin, xüsusilə Azərbaycan alimlərinə böyük qiymət verirdi. O yazırdı ki, Aristotel və Platon öz dövrünün alimləridir. İndi isə başqa dövrüdür. O, Azərbaycanın dahi həkimlərindən Mahmud İbn İlyas və Mahzabəddin Təbriziyə böyük önəm verirdi.

Elmin NURİ

Orta əsrlərdə Azərbaycanın elm mərkəzləri

I YAZI

O la bilsin ki, xüsusi tapşırıqla Azərbaycan kinosunu "nəzarət altına alan" Amo Bəynəzərov mövcud siyasi-ideoloji ab-havaya uyğunlaşmağa çətinlik çəkən Cəfər Cabbarlının yaradıcılığında baş verən təbəddülatları bacarıqla ideologiyanın xeyrinə dəyişirdi. Bunu onun 30 il sonra yazdığı xatirələrindən də görmək mümkündür: «...1928-ci ildə «Azərkinə» direktorunun kabinetində istedadlı yazıçı ilə görüşüm yadıma gəlir. C.Cabbarlı öz gələcək ssenarisindən parçalar oxuyurdu. Möhtəkir Əlibəylə ittifaqa girib azmış, mənfə mənada avropalaşmış azərbaycanlı qadının təsir altına düşən Balası ifşa edən yerlərini oxuyan zaman Cəfərin nitqi qəzəbdən alovlanırdı. Yaradıcı əməkdə iştirak edən, gələcək Azərbaycan qadınına aid olan sətirlər səmimi və dərin hisslərlə dolu idi».

«Sevil» filmi A.Bəynəzərov C.Cabbarlının, özünün və G.Braginskini yazdığı ssenari əsasında lentə alırdı. Lent quruluşçu-operatoru İ.Frolov, rəssamı A.Qonçarski, ikinci operatoru Ə.İsmayilov idi. Əsas rolları İ.Oruczadə (Sevil), A.Gəraybəyli (Balas), M.Mərdanov (Atakişi, Balasın atası), B.Beletskaya (Ədilə), L.Səfərov (Gündüz), A.Bəzirqanov (Əlibəy), Cənnət (Gülüş), R.Kazimov (Rüstəm), Ə.Məmmədova (dayə), Q.Zeynalov (Bakikişi, Sevilin atası) və başqaları ifa edirdilər. «Azərbaycanlı qadının tamamilə azadlığa çıxmasından və onun sosializm quruculuğunda iştirakından bəhs edən» bu ekran əsəri C.Cabbarlının o dövrdə böyük səhnə uğuru qazanmış peysinin mötəvələri əsasında çəkilibdi. Pyesin məzmununa görə, bütün əksər Şərq qadınları kimi, hüquqsuz, qapalı həyat tərzini sürən Sevil ər evində keçirdiyi iztirablardan, ərinin münasibətindən cana doyub evdən gedir və inqilabi hərəkata qatılır. «28 aprel günü inqilabın təntənəsi nəticəsində o da bütün qadınlar kimi, azadlığa çıxır, təhsil alır və müasir sovet qadınına çevrilir».

Filmə rejissor işi basmaqəlibliyi, hədsiz sxematikliyi və bəsitliyi ilə diqqəti cəlb edir. İnqilabi pafosun ön plana çəkilməsi ilə mövzunun bədii həllində nöqsanlar daha qabarıq nəzərə çarpır. Lentdə «şəxsi dramlar zəif inkişaf etmişdir. Ona görə ki, əsl aktyor oyunu yox dərcəsindədir. Sevil obrazı özü belə dramatik inkişafdan məhrumdur; rolun ifaçısı İ.Oruczadə əgər ilk kadrarda öz qəhrəmanının çıxılmaz vəziyyətini və kədərini intonasiasız, daxili dinamikasız bizə çatdırırsa, finalda o, optimizmi təmsil edir. Obrazların fərdi dramalarını duyan və bunu dövrün, ictimai mühitin qanuni inkişafı içərisində əks etdirməyə çalışan filmin quruluşçu-rejissoru onun siyasi-təbliğətçi xarakterini daha da qüvvətləndirməyə çalışmışdır». Rejissor epizodların emosional təsirini gücləndirmək üçün əsasən paralel kadrlardan istifadə edir, bir-birinin əksi olan obrazların həyatındakı detalları qarşılaşdırır. Tədqiqatçı N.Sadıqovun doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, «film bütünlüklə çox səthi mənada daşıyan simvollarla doludur, onlar (simvollar) təbliğətçi təsiri bağışlayır. Film bu təbliğətçilik məqsədini bacarıqla kütlələrə çatdırabilmişdi».

“Sevil” filmi təbliğət vasitəsi kimi

Filmin süjet xəttində başlıca yerlərdən birini Müsavat hakimiyyətinə münasibət tutur. Sevilin əri Balas keçmiş illərdə bank məmuru olmuş, Müsavat hakimiyyəti illərində isə həmin banka müdirlik edir. Rejissor Balasın simasında «mövucdur quruluşun, meşşan mühitin mahiyyətini açmağı» qarşısına məqsəd qoyub. Müsavat hakimiyyətinin hökm sürdüyü dövrdə «Bakı burjuaziyasının bərpası, onun tipik nümayəndələrinin şəxsinde meşşanlıq mühitinin təsviri» filmin əvvəlki epizodlarının başlıca mahiyyətini təşkil edir. Buna görə də rejissor Balasın iştirak etdiyi məqsədsiz eys-işrət məclislərindən, əxlaq və tərbiyə cəhətdən mürtəcə xarakterli səhnələrdən gen-bol faydalanmaqdan çəkinmir, «Dilbərin və yenice meşşanlıq aləminə yuvarlanan Balasın əməllərlə əməyin müxtəlif sahələrində

fəaliyyət göstərən qadının (Sevilin) əməli» arasındakı böyük təzadı göstərməyə çalışır. Təbii ki, bu səbəbdən filmin finali - Balas tərəfindən atılmış Dilbərin ondan qadınlar şurasına ərizə yazması, «bu iki üzdeyən insanın talelərini mühakimə etməyin... yeni həyat dünyanın Sevilinə - yeni həyatın mənasını duyan, onun qanuni-nizamnaməsini bilən... əsarətin, zülmün, möhnətin, hədənin məhbəs timsalı barmaqçılıq və çarşabın arxasından çıxan» Sevilə tapşırılması qurama təsiri bağışlayır.

no kadrlarının hazırlığına diqqət yetirilməsi» vurğulanmışdı. Təbii ki, müşavirənin qətnaməsi Azərbaycanda da kinonun inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən sənəd kimi qəbul olunmuşdu. Müşavirədən sonra məhz bu iki sahəyə diqqətin artırılması AFKİ rəhbərliyi qarşısında duran başlıca vəzifələrdən idi. Sovet kinosunun ilk dövrünün yekunlarını ümumiləşdirən və əsas diqqəti filmlərin geniş tamaşaçı kütləsi içərisində təbliğinə yönəldən müşavirə kino ustalarını «ekranda sosializm quruculuğunun aktual məsələlərini qaldırmağa» çağırırdı.

«sosialist realizminin yaradıcılıq metodlarını inkişaf etdirməyə və zənginləşdirməyə» kömək etməli, öz fəaliyyətində «kino işçilərinin yaradıcılıq təşəbbüsünə və fəallığına» arxalanmalı idi.

Ötən əsrin 20-ci illərinin ikinci yarısında Azərbaycan sovet kinosunun mövzu axtarıqlarında bədii əsərlərin ekranlaşdırılmasından da istifadə edildi. Böyük səhnə və ekran ustası A.M.Şərifzadənin C.Cabbarlının ssenarisi əsasında lentə aldığı «Hacı Qara» filmi bu cəhətdən müəyyən dərəcədə fərqlənir. M.F.Axundovun məşhur səhnə əsəri mövzusu cəhətdən ideoloji-siyasi mahiyyətdən müəyyən qədər uzaq olduğundan, təbii ki, respublika rəhbərliyinin diqqətini kifayət qədər cəkməmişdi.

Buna görə də dövr mətbuatında filmə bağlı tənqidi yazılara yer verilmişdi.

Beləliklə, bu dövrdə ekrana çıxan, bir-birindən tamamilə fərqli mövzulara həsr olunmuş «Müxtəlif sahillərdə» (xarici kəşfiyyatçıların Azərbaycanda pozuculuq fəaliyyətilə məşğul olması), «Gilan qızı» (Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı), «Vulkan üzərində ev» (inqilab zəminində xalqlar arasında sarsılmaz dostluğun daha da möhkəmlənməsi), «Hacı Qara» (Azərbaycan bəylərinin tüfeyli həyatı, tacirlərin azgözlüyü, xəsisliyi) və «Sevil» (Müsavat hakimiyyəti dövründə meşşan həyatın qurbanı olan Azərbaycan qadını Sevilin sovet hakimiyyətinin qurulması nəticəsində azadlığa çıxması) bədii filmlər beşillik zaman kəsiyində aparılan axtarıqların mənzərəsinə kifayət qədər aydın göstərir.

Bu ekran əsərlərinin hamısı siyasi-ideoloji hakimiyyətin ciddi nəzarəti altında (hətta ilk baxışda ideoloji-siyasi təsirdən uzaq olan «Hacı Qara» belə «Azərbaycan bəylərinin tüfeyli həyatını, tacirlərin acgözlüyünü və xəsisliyini» əks etdirirdi) çəkilmişdi və sovet quruluşunun üstünlüklərini təbliğ edən ekran əsərləri idi. 1930-cu ildən isə Azərbaycan sovet bədii kinosu artıq tamamilə başqa vəzifələrin həllində hakimiyyətə yardımçı olmalı idi.

N.ƏBDÜLRƏHMANLI

Təbii ki, film məhz «təbliğətçilik məqsədini bacarıqla kütlələrə çatdırma bildiyinə görə» respublikanın siyasi-ideoloji rəhbərliyi tərəfindən yaxşı qarşılandı. Amma üstündən uzun illər keçəndən sonra «Sevil» filminə ideya-bədii cəhətdən layiq olduğu qiyməti vermək mümkün oldu. Hətta əsərin müəllifi C.Cabbarlı belə, o zaman mövcud olan ideoloji anlamda filmin «ictimai mahiyyətinin aşağı səviyyədə olduğunu» etiraf edirdi.

Siyasi-ideoloji hakimiyyət filmlər üçün mövzu seçimini daim nəzarət altında saxlayırdı. 1928-ci ilin martında UİK (b) P MK-nın təbliğət və təşviqat şöbəsi kino üzrə I Ümumittifaq partiya müşavirəsi keçirmişdi. Müşavirədə kino sənətinin mədəni-tərbiyəvi əhəmiyyəti qeyd edilmiş, «filmlərin mövzusunun partiyanın kinematograf qarşısında qoyduğu vəzifələrə uyğunluğuna, ki-

Müşavirədə «kinonun artmaqda olan rolunu nəzərə alaraq, onun inkişafında qarşıya çıxan çətinlikləri daha fəal şəkildə aradan qaldırmaq üçün» tədbirlər planı müəyyənləşdirildi. Kino istehsalı üzrə daha mükkəmməl təşkilatın yaradılması, kinematografiyaya partiya rəhbərliyinin gücləndirilməsi ətrafında aparılan müzakirələr konkret nəticələr verdi. Bir qrup kinorejissorun (S.M.Eyzenşteyn, Q.A.Aleksandrov, V.İ.Pudovkin, A.M.Room, Q.M.Kozintsev, L.Z.Trauberg, S.İ.Yutkeviç, A.V.Popov) müşavirə iştirakçılarına məktubunda kinematografiyaya partiya rəhbərliyini həyata keçirən xüsusi orqanın yaradılması məsələsi qaldırılmışdı. Həmin orqan «zamanın tələbinə cavab verən filmlərin» daha da məqsədyönlü istehsalını və prokatını təşkil etməli idi.

Müşavirədən sonra bu məqsədlə SSRİ XKS yanında Kinematografiya işləri üzrə Komitə yaradıldı. Yeni orqan «kino sənətində partiyahlığı və xəlqçılığı» qorumaq,

Son günlər havalar yaman isti keçirdi. Elə bil asfalt-dan od qalxırdı. Sükan arxasında oturduğu yerdəcə adamı tər basırdı. Sanki üstündən şütüyüb keçdiyimiz asfaltın altında ocaq qalamışdılar. Bu istidə tədbirdən çıxıb evə tələsirdim. Həmin gün işim çox olduğundan, yorğun idim.

Küçələrdə də sıxlıq idi, maşın əlindən tər pərnək olmurdu. İşqforun qırmızı işığında dayanıb yaşıl «gözün» yanmağını gözləyirdim. Bu vaxt cib telefonuma zəng gəldi. Tələsik ekrana baxdım. Zəng vuran yaxın qohumum Kamran idi. Salam-kalamdan və bir az ordan-burdan danışandan sonra dedi ki, bəs xəbərin varmı, internetə girib kəndə baxmaq olur.

Kamrana dedim ki, məlumata görə çox sağ ol. Amma indi yoldayam, geniş danışı bilmirəm, evə çatan kimi internetə girib baxaram, sonra zəngləşərik.

Həyatə girəndə adətə üzrə həmişə mənə qarşılayan oğlum Araza dedim ki, ay bala, tez elə o kompüterə aç, internetə gir, kənddəki evimizə baxaq. Yazıq uşaq da heç vaxt biz tələfləri görməmişdi. Həmişə kəndimizlə bağlı ona maraqlı olan müxtəlif suallar verirdi. Bu xəbəri eşidəndə, heç olmasa, kəndimizi internetdə görəcəyinə o da sevindi.

Neçə vaxtdan bəri doğma yerlərə həsrət qalmış qonşuları da çağırırdı ki, gəlsinlər kəndə birlikdə baxaq. Az vaxtda hamımız kompüterin qarşısına yığışdıq. Elə tələsirdik ki, sanki hansısa maraqlı bir filmə baxacaqdıq. İnternetə girib «Zəngilan» sözünü yazandan sonra yavaş-yavaş dağlar, dərələr gözlərimiz önündə canlanmağa başladı. Evlər kiçik bir nöqtə kimi, çaylar isə qələmin ağ vərəq üzərində cızdığı nazik xətt boyda görsənirdi. Nəhayət, xeyli axtarışdan sonra doğma kəndimizi «tapa» bildik.

O dərələri, o torpaqları görəndə kimi, özümə asılı olmadan gözlərim yaşardı. Uşaqlığım keçən o yerlərə neçə il idi ki, həsrət qalmışdım. Yaşanmış, arxada qalmış, indi əlçatmaz olan o çağlarda – qamış «atlarla» minib çapanda, bağ-bağatda oynayanda həmişə gurultu eşidən kimi, göydə uçan təyyarələri axtarırdıq. Kim səmanın dərinliyində, buludların arasında onu birinci götürdüyə qışqırıb uca səslə «o samolyot mənimdir», deyirdi. Heç bilmirdik ki, onlar haradan havaya qalxıb hara uçurlar, hara belə tələsirlər. Eləcə, uzaqdan-uzağa onu «özəlləşdirirdik». Həmişə ürəyimizdən o hündür-lüyə qalxmaq, oradan kəndimizə tamaşa etmək keçirdi.

İnternetdə kəndimizə baxanda otuz beş, qırx il bundan əvvəlki günləri və arzularını xatırladım. O böyüklükdə kəndimiz indi internetdə bir ovuc içi kimi xım-xırda idi, gözümlə çox balaca görsənirdi. Bu anlarda uşaqlıq arzularımdan biri – təyyarədən, buludların arasından kəndimizə baxmaq istəyini yadıma düşdü. Demək olar ki, neçə illər əvvəl ürəyimdən keçən bu arzuya çatmışdım. İndi internet vasitəsilə kəndimizə göydən, özü də lap yuxarıdan, yüksək bir zirvədən baxırdım. Bəlkə də, elə bu yüksəklik haradasa yerdən biz gördüyümüz təyyarə məsafəsi qədər olardı. Amma mən göydə deyildim, yerdəydim, özü də kənddəki evimizdən xeyli uzaqlarda.

Bu tükürpərdici kadrları bir az böyüdəndə qarşımızda açılan dəhşətli mənzərə lap aydın görsəndi. Həkkəri çayının sahillərindən baxa-baxa yavaş-yavaş kəndimizə tərəf «gəldik». Ermənilər bir vaxtlar camaatın pambıq, tütün becərdiyi tarlalarda indi nə isə başqa bir şey əkməmişdilər. Ağalı yeri adlanan sahədə topa-topa yaşillıqlar gözə dəyirdi. Təbiidir ki, düşmən burada nə pambıq, nə tütün, nə də bostan məhsulları əkməmişdi. Yəqin ki, ermənilər bizim gül kimi torpaqlarımızı murdarlayıb burada narkotik bitkilər becərmişdilər. Başqa nə əkəmişdilər ki?

Kənddəki evlərin divarları güclə görsənirdi. Yavaş-yavaş öz evimizə tərəf «boylandım». Başqaları kimi, bizim də ev yerlə-yeksan edilib dağıdılmışdı. Heç vaxt ağılıma gəlməzdi ki, neçə illər sonra evimizin uçurulub-dağıdılmış mənzərəsini də görəmə. Amma ağılıma gəlməyənlər günlərin, illərin birində başıma gəldi. Özü də çox pis gəldi. Oğlum Araza evimizi bu vəziyyətdə göstərdim. Nə etmək olar, yazıq uşaq kəndimizin gözəl, axarlı-baxarlı günlərini görə bilmədi. Onun da qismətinə bu faciəli səhnələri görmək düşdü.

Belə həyəcanlı anlarda çox da böyük olmayan həyatımızda yaşla çalan kiçik bir nöqtə diqqətimi cəlb etdi.

Hər nə idisə, aydın görsənirdi. Axı, bu, nə ola bilərdi? Ha fikirləşsəm də, heç nə xatırlaya bilmirdim. Bir az çalışandan sonra həmin yaşıl nöqtəni böyüdə bildik. Yaxından baxan kimi yadıma düşdü ki, bu, mənim hələ orta məktəbdə oxuyarkən öz əllərimlə həyatımızda əkdiyim tut ağacıdır. Ağacın yaman dadlı – bal kimi tutu olurdu, məhsulu da həmişə bol gətirirdi. Böyüdükcə də həyatə kölgəni lap gen salırdı. Qoyun-quzu da günorta istilər düşəndə tutun altına yığışıb gövsə-yə-gövsəyə yatışırdı. Onun qol-bu-dağı artıqca, ev-eşiyə, qarı-bacaya yaraşlıq verirdi. Yazıq anam həmişə ağacın kölgəsində sac asıb, çörək salırdı. Sacın tüstüsü burum-burum göyə qalxar, ocaq çıtaçırt yanardı. Həmin gün bildirdik ki, axşama mütləq bizim qalın dediyimiz dadlı və yağlı çörək olacaq...

Tut ağacını görəndə çox sevindim. Bütün olub-keçənlər, yaşanıb arxada qalmış, yaddaşlara hopmuş günlər kino lenti kimi gözlərim önündən keçdi. Sanki bir anlıq kəndimizə gedib-gəldim. Deməli, mənim sevə-sevə oxşadığım tut ağacı hələ qurumayıb, iyirmi iki ildən çoxdur ki, qar-yağış suyu içə-içə susuzluğa dözüb yolumuzu gözləyir.

Hərdən fikirləşirəm ki, insan üçün həyatda öz ev-eşiyindən doğma, əziz və qiymətli olan başqa bir yer varmı? Yəqin ki, hər kəs bu sualın cavabında astaca «yox» deyər. Mənim üçün də o kiçik həyatımız, evimiz dünyada hər şeydən əziz və doğmadır. Onu heç nə ilə əvəz etmək, heç nəyə dəyişmək mümkün deyil. Bu həyatın hər tərəfində ayaq izlərim qalıb.

Axı mən o həyatda doğulmuşam, o həyatda böyümüşəm. Bura mənim üçün yer üzünün ən gözəl guşəsidir. Bu həyatda biz atamızı itirmişdik. Bütün sevincli günlərim, uşaqlığım burada keçib. Hərbi xidmətə bu həyatdan getmiş, iki ildən sonra geri dönmüşəm. Dünyaya göz açdığım bu həyatda bir vaxtlar qardaşlarımın, mənim toylarımız olub. Bu evə gəlin gətirmişik, xoşbəxtliyimizi burada tapmışıq.

İndi gözəl ev-eşiyimizin bu cür xarabalığa qaldığını, viranə olduğunu görəndə hansı hisslər keçirdiyimi, yəqin, çəkinlər yaxşı bilər. Mən təbiətə qəddar insan deyiləm. Amma bu mənzərələri görəndən sonra adamın ürəyində düşməyə qarşı dəhşətli qisas hissi alovlanır. Hərdən öz-özümə sual verirəm ki, axı nəyə görə erməni gəlib bizim evimizə, həyat-bacamıza sahib durmalıdır? Buna onun nə haqqı var? Nəyə görə dədə-babamızın məzarlarını dağıdıb təhqir etməli, evimizi uçurub dağıtmalıdır? Bunlara görə mən torpaqlarımıza soxulan erməni işğalçısını başını «uf» demədən kəsərəm, aman vermədən gülləliyəm.

Kəndi cəhənnəmə döndərən erməni qəsbkarları qəbiristanlığa da əl «gəzdirmiş», buraları dağıtmış, ölüləri də rahat buraxmamışdılar. Quldurların ayaqları haralara dəymişdisə, həmin yerlər viran qalmışdı. Bağ-bostanların içindən bir-birinə yaxın torpaq yollar salmışdılar. Yolun biri də bizim bağın ortasından keçirdi. Bunu görəndə bir anlıq hiss etdim ki, ekranda gördüyüm o yol bağımızın yox, elə bil ürəyimin ortasından keçib gedir.

Burada min illər boyu dibinə qalın kölgə salmış ağaclar qırılmış, məhv edilərək yandırmışdı.

Sıx əkilmiş və başı buludlara dəyən söyüd ağaclarından, tut bağlarından və qalın kolluqlardan əsər-ələmət qalmamışdı. Yalnız uşaqlığımız keçən quzu otardığımız, futbol oynadığımız dərə-təpələr dəyişilməmişdi. Quru dərə, Gen dərə, Kiranlıq dərəsi, Qaratatın dərəsi, onların yanındakı şiş-təpələr, zirvələrindəki sıldırım qayalar olduğu kimi qalmışdı. Ermənilər onların üstündən heç nə qoparıb apara bilməmişdilər. Amma hiss olunurdu ki, dərə-təpələr doğma sakinləri üçün qəribəyiblər. Çünki üzləri gülmür, sifətləri açılmırdı.

Öz evimizə diqqətlə baxdıqdan sonra qonşuların, qohumların da həyat-bacalarına göz gəzdirdik. Hər yerdə eyni mənzərə idi; dağıdılmış, uçurulmuş, yerlə-yeksan edilmiş, yandırılmış evlər. Kəndimiz müharibə meydanını xatırladırdı. Əslində isə burada ağır döyüş getməmişdi. Bir top, bir güllə də atılmamışdı. Eləcə, günlərin birində camaatı yalandan təlaşa salıb yerindən-yurdundan çıxarmışdılar. Ermənilər kənddəki evlərin daşını, dam örtüyünü, bir sözlə, nə yararlı tikinti materialları var idisə, hamısını söküb aparmışdılar. Aparan bilmədiklərini də yandırmışdılar. Yalnız ətrafa dağıdılmış kiçik çarpanaqlardan bilirdi ki, burada nə vaxtsa ev olub. Başqası baxsaydı, bəlkə də, heç bunu görməzdi. Dilsiz, ağızsız daşlar da, divarlar da onların əlindən qan ağlayırdı. Uzaqdan da olsa, qulaqlarımıza onların qəmli iniltisi gəlirdi.

Qonşu Məmmədbəyli kəndinin hər tərəfi qara rəngə boyanmışdı. İnsanlığını itirmiş ermənilər burada torpağı da, dağı, dərələri də yandırmış, hər şeyi uçurub dağıtmış, dağıdaş üstə qoymamışdılar. Körpülər uçurulmuş, yollar, cığırılar dağıdılmış və bağlanmışdı. Torpağından, el-obasından didərgin düşmüş bizlər həmişə geriə qayıtmaq arzusu ilə yaşayırıq. Geri dönəcəyimiz günü intizarla gözləyirik. Təki Vətənə, doğma ocaqlara qayıdaq, yəni dən dədə-baba torpaqlarına ayaq qoyaq. Neçə illərdən bəri söndürülmüş çırıqları yandıraq.

Gördüyümüz bu ağrı-acılı, dəhşətli mənzərələr ona baxan hər kəsin erməni işğalçılarına nifrət və kinini artırır. O dilsiz, ağızsız daşlar, divarlar, vəhşicəsinə yerlə-yeksan olunmuş evlər, əzizlərimizin dağıdılmış və təhqir edilmiş məzarları haray salır, nalə qoparırdı. Gördüyümüz bu dəhşətli mənzərələr hər birimizi düşməndən qisas almağa çağırırdı. Bunu daş və divarların «intiqa» fəryadı da adlandırmaq olardı.

...Hərdən yenə də internetə girib kəndimizə, evimizə, həyatımıza baxıram. Şükür, hələ ki, tut ağacı qurumayıb, düşməyə təslim olmayıb. Məğrucasına dayanıb həyatımızə, uçurulub-dağıdılmış evimizə keşik çəkir. Yolumuzu, gəlişimizi, dönüşümüzü gözləyir. Ona baxdıqca öz-özümə deyirəm, quruma, ağacım, quruma! Yolumuzu gözlə, biz mütləq qayıdacağıq, mütləq...

Vahid MƏHƏRRƏMOV

(Oçerk)

GÖZLƏ BİZİ,
TUT AĞACI...

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər nə sə öyrənməyəcək. Mütləq öyrənəcək. Çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişə-cavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşüncənən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə çözümlənmişdir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiklərimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma, təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə, həmişə qəliz olan elmi dili ucubandan çox şey əxz edə bilməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

İlk şəkillər nə vaxt yaranıb?

Bir çox müasir rəssamlar dünyamızı təsvir etməyə çalışaraq şəkillər, tablolar çəkirlər. Lakin insan ilk şəkilləri çəkməyə başlayanda öz qarşısında belə bir vəzifə qoymurdu. Min illərlə bundan qabaq yaşamış ibtidai insanların mağaralarında heyvanları ustalıqla əks etdirən qayaüstü təsvirlər tapılıb. Həmin təsvirlərdən ibarət çox geniş bir kolleksiya Azərbaycan, Qobustandakı qədim insan məskəni olmuş qayalardadır. İnsanlar orada daş dövründə yaşayıblar.

Neçə min il əvvəl, Misir sivilizasiyası yarananda da şəkillər real həyatı əks etdirirdi. Misirlilər ölümdən sonrakı həyata inanırdılar və ona görə də sərdəblərində həyatları boyu rast gəldikləri şeylərin təsvirini çəkirdilər. Kişi, qadın, uşaq, heyvan, qayıq və daha nələr...

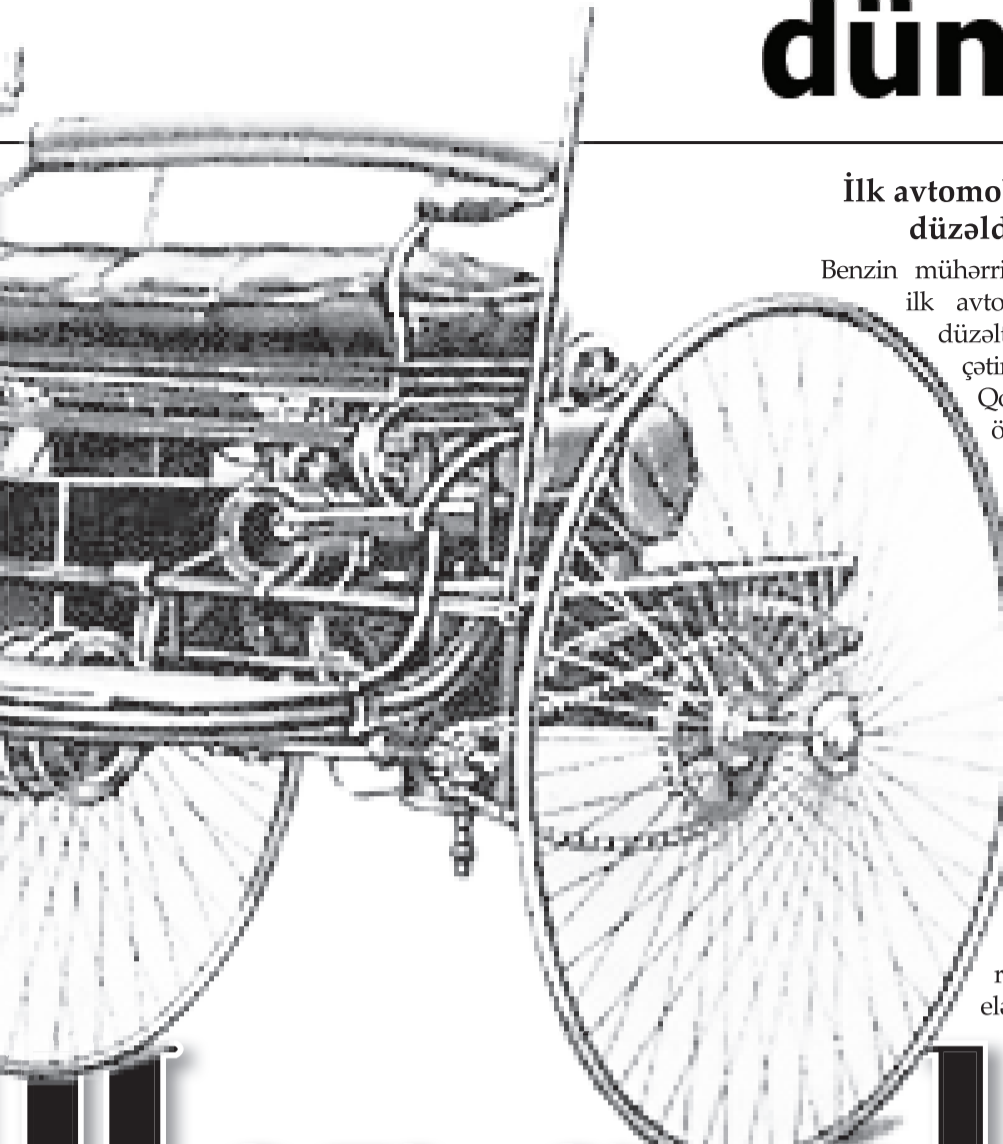
Əgər çinliləri çıxsaq, yəqin, qədim yunanları bütün zamanların ən istedadlı rəssamları saymaq olar. Onlar şöhrətlərinin zirvəsinə eramızdan əvvəl V əsrdə çatmışdılar. Yunan sənətkarları öz qarşılarına bütün gördüklərini daş heykəllərdə təsvir etmək kimi bir vəzifə qoymuşdular. Onların əsərlərində həyat əks olunurdu, amma adi həyat yox, kamil həyat, ideal həyat.

Yaxın Şərqdə yaranan xristianlıq incəsənətə əhəmiyyətli dəyişikliklər gətirdi.

Qədim incəsənətin naturalizmi Şərq üslubunda simvolizmlə əvəz olundu. Orta əsrlərdə, təxminən V-XV yüzilliklər arasında freska və kitab illüstrasiyası sənəti inkişaf etdi. Freskalar fırça ilə hələ nəm olan suvağın üzərində çəkiliydi deyə, quruyandan sonra təsvir divarla birlikdə sərtləşərək daha möhkəm olur və əsrlər boyu yaşayırdı. Əlyazmaları, yaxud kitablar üçün illüstrasiyaları isə rahiblər çəkirdi. Onlar maraqlı və mürəkkəb baş hərflər yaradır, bütün səhifələrdə gözəl şəkillər çəkirdilər. Bir çox kalligrafik şriftlər də məhz onlar tərəfindən yaradılıb.

Papirus nədir?

Üzərində yazmağın mümkün olduğu ilk material papirus adlanan bitkidən hazırlanırdı. Bu ixtirani misirlilər eramızdan təxminən 2000 il qabaq ediblər. Təqribən 2500 il ərzində papirus yazı yazmaq üçün yeganə material idi. Papirus qamışkimişkilərə aid, cillər fəsiləsindən olan bir bitkidir. Onun hündürlüyü 1-3 metr arasında, saplağı yumşaq, qalnlığı isə bəzən insan əli boyda olur. Saplağın başında aşağı sallanan nazik saçaqlar var – pırtlaşq, cod qadın saçına bənzəyir. Papirusun yarpaqları xırda, kökü güclüdür. Roma tarixçisi Pliniy papirusun hazırlanması prosesini yazmışdı. Bitkinin saplağını doğrayır və düzləyirdilər. Ən enli və daha qiymətli hissə saplağın ortaları olurdu.

İlk avtomobili kim düzəldib?

Benzin mühərriki ilə çalışan ilk avtomobili kimin düzəldiyini demək çətinidir. Alman Qotlib Daymler özünün ilk benzin avtomobilini 1887-ci ildə düzəldib; elə həmin il iki fransız müttəxəssisi qoşma qurğusu və sürət ötürücüsünün patentini aldı. Demək lazımdır ki, bu iki qurğu ingilis avtomobillərində, əsasən, eləcə də qalır.

Hər suala

Bu zolaqları yan-yanı düzürdülər, üstlərinə başqa zolaqlar düz bucaq altında köndələnə düzülürdü. Sonra onları bir-birinə Nil çayının lilli suyu, ya da buğda nişastası ilə yapışdırırdılar. Bu yolla alınan vərəqləri hamarlayır və günün altında qurudurdular. Bir zamanlar papirus Misirdə istehsal olunan ən əsas əmtəə sayılırdı.

Uzun əsrlər boyu bütün diplomatik sənədlər papirus üzərində yazılırdı – onda hələ perqament ixtira olunmamışdı. Hər vərəqin üzərinə onun keyfiyyətinə dəlalət edən möhür basılırdı. Papirusun nazik zoğlarından zənbil də hörürdülər. Daha qalın zoğlar həsir, yelkən istehsalına gedirdi, bitkinin orta, ətli hissəsindən yoxsullar şorba bişirir, qurudulmuş papirus isə yanacaq kimi kara gəlirdi. Beləliklə, siz artıq gördünüz ki, bu bitkinin qədim zamanlarda necə böyük əhəmiyyəti vardı...

Tütün çəkməyə nə vaxt başlayıblar?

Tütünü ilk olaraq yetişdirən, onun tütüsünü ciyərlərinə çəkən Şimali və Cənubi Amerika hinduları olub. Xristofor Kolumb və digər səyyahlar Amerika torpaqlarına gələndə aşkar olunub ki, yerli xalqlar tütündən ən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edirlər. Məsələn, onlar "sülh çubuğu" adlanan çubuqlara tütünü dolduraraq onu sülh niyyətinə olduqlarını nümayiş etdirmək üçün çəkirdilər.

Hindular həm də belə güman edirdilər ki, tütünün müalicəvi xassələri də az deyil. Ona görə də özlərini müxtəlif xəstəliklərdən qorumaq üçün tütün çəkirdilər.

İlk dəfə tütün Avropaya XVI əsrdə gətirilib, çünki onun müalicəvi əhəmiyyətinə avropalılar da inanırdı. Tütün çəkmək üçün çubuğu isə Virciniyanın ilk qubernatoru Ralf Leyn gətirmişdi. 1856-cı ildə o, hindu çubuğunu ser Uolter Reyliyə bağışlamış, istifadə qaydalarını ona öyrətmişdi.

1609-cu il üçün artıq Londonda o qədər çox çubuq, qəlyan düzəldilirdi ki, onun istehsalı ilə məşğul olan sənətkarlar bir sexdə birləşdilər. Bizim zamanlarda tütünün əksər hissəsi, təbii ki, siqaretlər şəklində işlənilir. Siqaret çəkməyin də köhnə tarixçəsi var. Hələ ilk ispan səyyahları Vest-Hindistan və Meksikada yaşayan hindu xalqlarının siqaret çəkdiqlərini öz gözləriylə görmüşdülər.

Vest-Hindistanda tütünü nazik palma qabığına bükürdülər. Meksikada isə bu məqsədlə qarğıdalı yarpaqlarından istifadə olunurdu. Siqaret üçün ilk dəfə kağızdan istifadə edən ispanlar olub. Siqaret çəkmək Aralıq dənizi və Qara dəniz ətrafındakı ölkələrdə, əsasən də türklərin təsiri altında olan yerlərdə geniş yayılmışdı. Krım müharibəsində iştirak edən ingilis ordusu türk siqaretlərini ilk dəfə Londona gətirdi. Bir neçə ildən sonra Londonda ilk siqaret fabriki açıldı.

Təbii ki, hal-hazırda bəzi ingilis avtomobillərinin avtomatik sürət qutusu var, amma bu ixtira Amerikada daha populyardır.

İngiltərədə avtomobil istehsalının pioniəri F.U.Lançester olub. O, özünün ilk avtomobilini 1895-ci ildə istehsal edib. Həmin avtomobilin o zaman üçün iki müasir təkmilləşdirməsi pnevmatik şinlər və milləri olan təkərlərdən ibarət idi. Həmin andan etibarən avtomobilin inkişafı çox sürətləndi. Əvvəllər avtomobillərin istehsalına potensial investorların diqqətini cəlb etmək çox çətin idi. Gənc amerikalı ixtiraçı Henri Ford elə bir avtomobil layihələndirdi ki, insanlara çox ucuz satıla biləcəkdə.

Avtomobil istehsalının başlanğıc dövrlərində maşınlar yalnız varlı insanların ixtiyarında idi deyə, Fordun eksperimenti uğurlu oldu. Bu, dünyanın ən iri avtomobil zavodunun – Ford zavodunun yaranması ilə nəticələndi. Bu zavod bütün dünya əhalisi üçün əlçatan, nisbətən ucuz, etibarlı maşınların istehsalı ilə məşğul idi. Henri Ford avtomobil sənayesinə iki yenilik gətirdi: standartlaşdırma və kütləvi istehsal.

İlk sikkələr nə vaxt düzəldilib?

Sikkə müəyyən çəkiddə olan metal parçasıdır. Hər sikkənin üzərində onun harada buraxıldığını göstərən qeyd olur. İlk sikkələr eramızdan əvvəl VII əsrdə lidyalılar tərəfindən buraxılıb. Lidyalılar Kiçik Asiyanın ən qüdrətli xalqlarından idi.

Həmin o ilk sikkələri elektron adlanan materialdan hazırlayırdılar. Onun 75 faizi qızıl, 25 faizi gümüş idi. Stater, yaxud standart adlanan bu pullar ölçüsünə və formasına görə noxudu xatırladırdı. Bu sikkələri görən yunanlar onların xeyirini anlamış, özləri də sikkələr vurmağa başlamışdılar.

Təxminən yüz ildən sonra Yunanistanın, Kiçik Asiyanın bir çox şəhərlərində, Egey dənizi adalarında və Sicilyada, habelə İtaliyanın cənubunda belə sikkələr düzəldilirdi. Ən qiymətli qızıl sikkələr idi. Sonra gümüş və nəhayət, mis sikkələr gəlirdi. Yunanlar belə sikkələri təxminən 500 il ərzində zərb edirdilər. Bu ideyanı onlardan götürən romalılar da təxminən 500 il bununla məşğul oldular. Lakin sonralar sikkəçilik sənəti özünün tənəzzül dövrünü yaşadı, təxminən 500-cü ildən 1400-cü ilədək sikkələr çox nazik və yöndəmsiz olurdu.

kiminsə özünün düzəltməyi bir şeyə ehtiyacı olurdusa, ona lazımlı malı olan şəxsi tapır və həmin malın əvəzində nəse təklif edirdi. İbtidai insanların istifadə etdiyi ilk "pul" adətən geymək, yaxud yemək mümkün olan şeylər idi. Amerika hinduları bu məqsədlə "vampum" adlandırdıqları oyma balıqqulaqlarından istifadə edirdilər.

Pulun başqa növü tütün, taxıl, heyvan dərisi, duz və paxla idi. Lakin axırda metal parçaları pulun bütün qalan növlərini sıxışdırıb çıxardı. Metaldan pul kimi istifadə edən ilk xalq lidiyalılar olub. Bu xalq Kiçik Asiyada yaşayırdı. Eramızdan əvvəl VIII əsrdə onlar çəkisi və görkəmi eyni olan, asanlıqla tanınan metal pullar düzəltməyə başladılar. Əslində, qızıl və gümüşdən əvvəllərdə pul kimi istifadə olunurdu, amma onda bu qiymətli materiallar pul şəklində deyildi.

Bu "kağız pullar" həqiqətən kağız olduğuna görə onunla davranmaq qızıl-gümüşlə davranmaqdan daha təhlükəsiz idi. Tezliklə, əvvəlcə banklar, sonra isə hökumətlər belə kağız zəmanətnamələrin hazırlanmasına başladılar. Kağız pullar belə yarandı.

İlk təyyarə havaya nə vaxt qalxıb?

Qədim miflərdə uçmağa çalışan insanlar dəfələrlə xatırlanır. Məsələn, Dedalın oğlu İkar. O, lələk və mumdan düzəltməyi qanadları taxıb uçmuşdu. İkarın nümunəsi sonralar, uzun əsrlər boyu özünü yüksək yerlərdən tullayaraq belinə bağladığı kövrək qanadlar vasitəsilə uçmağa cəhd göstərən insanların həlak olmasına səbəb oldu. Tədricən insanlar anlamağa başladılar ki, onlar heç vaxt quş kimi uça bilməzlər. Uçmaq üçün tamam yeni bir üsul gərək idi.

İnsan əsl uçuşlardan hələ də çox uzaq idi. Havadan ağır uçan maşının ilk modeli 1804-cü ildə meydana çıxdı. Bu, sahəsi 994 kvadrat santimetr olan quyruqlu çərpələng idi. 1848-ci ildə Con Strinqfello adlı birisi 9 metrlik maili sim üzərində buxar mühərriki ilə çalışan monoplanın sınağını keçirdi. Aparat simin üzəriylə yuxarı uçur və onun sonundakı kətan ekrana dirənilib dururdu.

Bəzi məlumatlara əsasən, 1882-ci ildə rus itxiraçısı Aleksandr Mojayski buxar mühərriki ilə çalışan nəhəng təyyarədə havaya qalxmışdı. 1896-cı ildə isə doktor Samuel Pirpont Lenqli 5 metrlik qanadları olan biplanda uğurlu uçuş keçirərək 925 metr məsafə qət etmişdi. 1903-cü ilin 17 dekabrında isə Orvil Rayt öz təyyarəsinin mühərrikini işə salaraq, havaya qalxdı.

İndiki meyarlarla götürəndə Raytın uçuşu elə bir şey deyildi: o, cəmi 36 metr uçmuşdu. Lakin bu, bas etdi ki, Orvil və onun qardaşı Uilbur ilk təyyarəni düzəldən və onu idarə edərək uça bilən ilk insanlar kimi qəbul olunsun.

İlk uğurlu uçuş 1902-ci ildə Santos-Düpon mühərrikiylə işləyən biplanda Preston Uotson adlı birisinin cəhdi sayılır, amma bu faktın rəsmi təsdiqi yoxdur.

Bizim adlarımızın mənası nədir?

Təbii ki, adın əsas vəzifəsi onu daşıyan adamın başqalarından fərqləndirilməsidir. Bəşər tarixinin başlanğıcından körpələrə ad ya anadan olan kimi, ya da sonra verilir. Lakin qədim zamanlarda valideynlər öz övladlarına ad verərkən,

istəyirdilər ki, bu adların bir mənası olsun. Məsələn, onlarda uşağın hansısa zahiri əlaməti öz əksini tapsın, yaxud ad əzizləmə anlamı daşıсын. Xristian adları adətən, öz başlanğıcını qədim dillərdən götürür. Məsələn, Bencamin (Veniamin) adı yəhudi dilindən, Endrü (Andrey) yunan dilindən, Alfred anqlo-saks dilindəndir.

İlk dövrlərdə mütləq adların nəse bir mənası vardı. Aclıq əyyamında anadan olan qızlara Una (kelt dilində "aclıq") adı verə bilirdilər. Qızılı saçları olan qıza Flaviya (latın dilində "sarı"), yaxud Blanş (fransız dilində "ağ") adı qoyurdular. Müəyyən mənası olan adlara nümunələr gətirmək də olar: David (sevimli), Süzen (zanbaq), Debora (arı), Marqaret (mirvari).

İngiltərə və Birləşmiş Ştatlarda valideynlər uşağa istənilən adı qoya bilirlər – bu, onların özündən asılıdır. Lakin Fransa və Almaniyada körpənin adı mütləq mövcud rəsmi siyahıdan seçilməlidir. Bir dildən digərinə tərcümə edəndə adlar tez-tez çox maraqlı dəyişikliklərə məruz qalır. Məsələn, Henri tevton adıdır, mənası "evin başçısı" deməkdir. Bu ad ingilis dilində Harri və Helə; fransız dilində Anriyə, alman dilində Henrixə, italyan dilində Enrikoya, danimarka dilində Hendrikə çevrilir.

Soyadları təxminən 900 il qabaq yayılmağa başlayıb. Onları adlara əlavə edirdilər, çünki insanları yalnız adlarına görə fərqləndirmək çətin olurdu. Soyadları müxtəlif üsullarla əmələ gəlirdi: ata, şəhər, peşə, yaxud sənət adıyla və sairə.

bir cavab

Lakin XV əsrdə zərb sənətinin çiçəklənməsi dövrü başlandı. Sikkələrə daha çox metal sərf olunmağa başlandı, onların görkəmini gözəlləşdirmək üçün istedadlı rəssamlar cəlb edildi. Britaniyanın ilk sikkələri hələ Roma istilasınadək düzəldilirdi. Normand istilas dövründə isə ölkədə 70 zərbxana vardı. Lakin 1850-ci ildə Kral zərbxanası sikkə istehsal edən yeganə müəssisə oldu.

İlk pullar nə vaxt yaranıb?

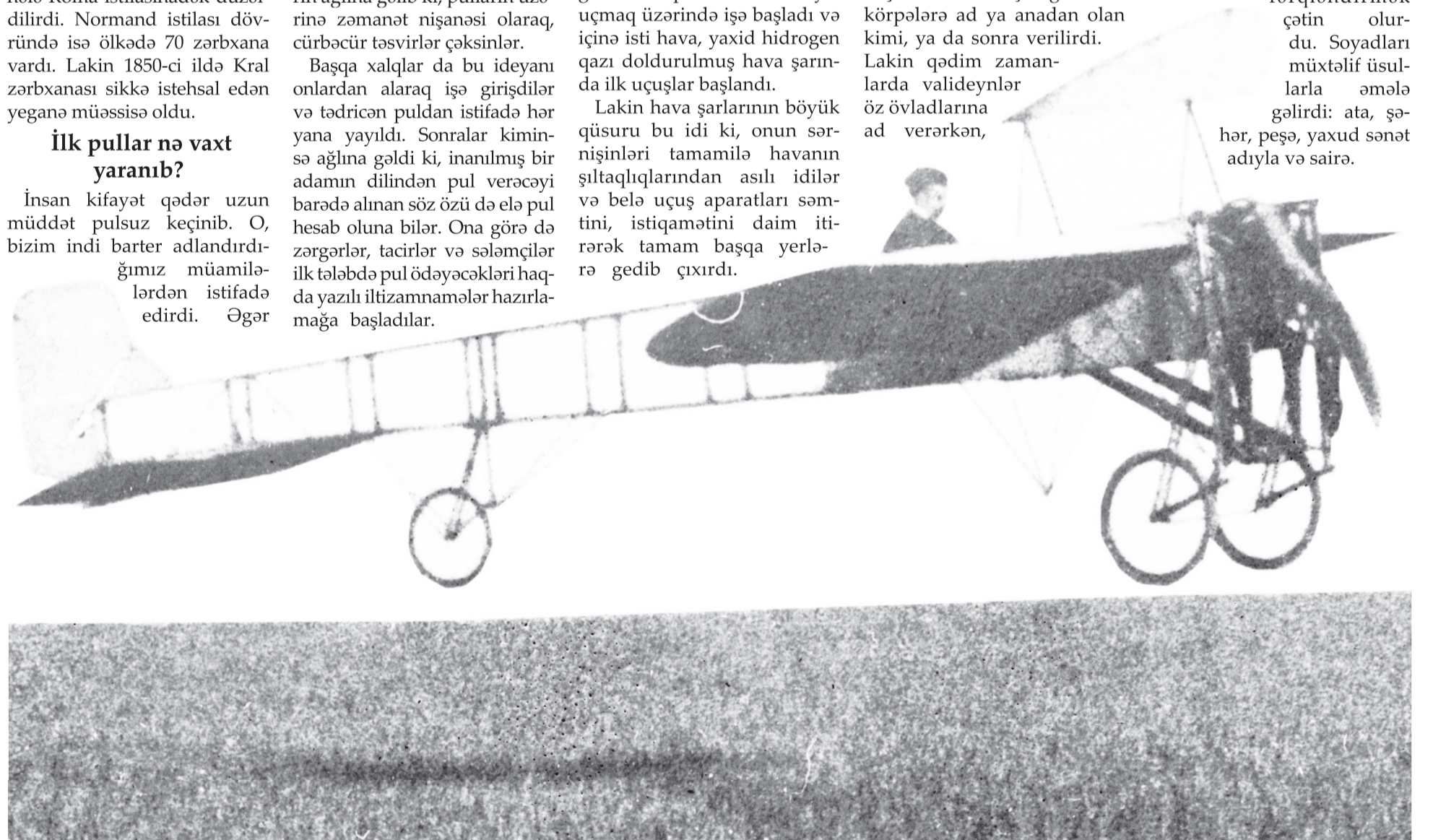
İnsan kifayət qədər uzun müddət pulsuz keçinib. O, bizim indi barter adlandırdığımız müamillərdən istifadə edirdi. Əgər

O zamanlar hər iki metaldan külçələr tökülürdü və müamilə üçün gərək olan tikəni külçədən kəsirdilər. Amma bu külçələrin təmizliyinə, kəsilən tikələrin dəyərinə heç bir zəmanət yox idi. İlk dəfə məhz lidiyalıların ağına gəlib ki, pulların üzərinə zəmanət nişanəsi olaraq, cürbəcür təsvirlər çəksinlər.

Başqa xalqlar da bu ideyanı onlardan alaraq işə girişdilər və tədricən puldan istifadə hər yana yayıldı. Sonralar kiminsə ağına gəldi ki, inanılmış bir adamın dilindən pul verəcəyi barədə alınan söz özü də elə pul hesab oluna bilər. Ona görə də zərgərlər, tacirlər və sələmçilər ilk tələbdə pul ödəyəcəkləri haqda yazılı iltizamnamələr hazırlamağa başladılar.

Bizim bildiyimiz qədər, belə bir ideyanı ilk dəfə Rojer Bekon (1214-1292) ifadə etmişdi: "Uçmaq üçün ortasında adam oturan mühərriklər düzəltmək mümkün bir şeydir..." XVII yüzillikdə insan havadan yüngül olan aparatlar vasitəsilə uçmaq üzərində işə başladı və üçün isti hava, yaxud hidrogen qazı doldurulmuş hava şarında ilk uçuşlar başlandı.

Lakin hava şarlarının böyük qüsuru bu idi ki, onun sərnişinləri tamamilə havanın şıltaqlıqlarından asılı idilər və belə uçuş aparatları səmtini, istiqamətini daim itirərək tamam başqa yerlərə gedib çıxırdı.

N 24(83) 22.07.2016

Van Qoqun daha bir sirri açıldı

... 130 ildən sonra

Holland rəssamı Van Qoqun öz qulağını kəsməsi bütün dünyaya məlumdur. Rəssamın, kəsilmiş qulağını hədiyyə etdiyi xanımın adı 130 ildən sonra məlum olub. "The Art Newspaper" nəşri həmin xanımın, fermer qızı Qabriella Berlate olduğunu qeyd edib. Van Qoqun öz qulağını ona necə hədiyyə etməsi uzun müddət sirr olaraq qalıb.

"Van Qoqun qulağı: gerçək tarix" adlı kitabda bu hadisə təfərrüatı ilə qeyd edilib.

Qızın adı, 1888-ci ildə it dişləməsinə görə müalicə aldığı, Parisdəki Paster Universitetinin qeydlərində var. Qeyd olunur ki, Provansdakı Arl şəhərindən Parisə gələn qıza onun həyatını xilas edən peyvənd vurulub. Qızın müalicəsi onun ailəsinin borca girməsinə və özünün isə fahişə-xanaya düşməsinə səbəb olub. Lakin Qabriella yaşının az olması səbəbindən fahişə kimi qeydə alınmayıb və orada xidmətçi kimi çalışıb. O zaman psixoloji problemlərdən əziyyət çəkən Van Qoq kəsilən qulağını Qabriella Bertalyeyə hədiyyə edib.

Həmin qız sonradan ailə həyatı qurmuş və Van Qoqla olan görüşünü uzun müddət xatırlamışdı.

Hərbi çevriliş cəhdinin Türkiyə mədəniyyətinə zərbəsi

İyulun 15-dən 16-na keçən gecə Türkiyədə baş verən hərbi çevriliş cəhdləri qarşıdaş ölkənin mədəni həyatına da ağır zərbə vurub. Türkiyəyə gəlməli olan məşhur sənət adamları, müğənnilər, musiqi qrupları son anda səfərlərini təxirə salıblar. Məşhur "Pink Martini" və Muse qrupları Türkiyəyə gəlməkdən imtina ediblər. Dünya çapında tanınan sənət adamları Skunk Anansie və Joan Baez də Türkiyə konsertlərini təxirə salıblar.

Bundan əlavə, bu il Türkiyədə keçirilməsi planlaşdırılan bir neçə beynəlxalq musiqi festivalı da təxirə salınıb. İyulun 21-24-də keçirilməsi nəzərdə tutulan IV AIMA Beynəlxalq Musiqi Festivalı təxirə salındığından Türkiyəyə gələcək ulduzların da səfər planı dondurulub.

Bir neçə türkiyəli sənətçi isə ölkənin ayrı-ayrı bölgələrində baş tutacaq konsertlərindən imtina ediblər.

Türkiyədə teatrların birində faciə yaşanıb. Mustafa Kamal Paşa Teatrının gənc aktyoru Nüzhat Okay ürək tutması səbəbindən elə səhnədə dünyasını dəyişib.

Teatr kollektivi "Fəhim Paşanın mülkü" tamaşasının nümayişi üçün Bursa şəhərində qastrolda olarkən, bu faciə yaşanıb. Tamaşada baş rol - Fəhim Paşanı canlandıran 31 yaşlı aktyor qəflətən müvazinətini itirib. Maraqlı məqamlardan biri də, tamaşaçılar arasından bir həkimin məsələni anlayaraq tez səhnəyə qaçması olub. Lakin nə onun, nə də aktyor dostlarının müdaxiləsi aktyorun həyatını xilas edə bilməyib.

Gənc aktyor xəstəxanaya aparılan zaman yolda keçinib.

Hazırladı: ELMİN

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo - "Pedro Paramo", Matilda Urrutia - "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqvay - "Qadınsız kişilər", Akutaqava Rünoske - "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç - "Xəzər dənizinin sahillərində", "Sərbçə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymanov - "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi", "Bizim həyatımız - bir şəhər damlası" "7 pyes", Nəci Məhfuz - "Bildirçin və payız") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Gürcü rejissoru Rusudan Glurjidenin çəkdiyi "Başqalarının evi" filmi Çexiyanın Karlovi Varı şəhərində keçirilmiş 51-ci Film Festivalının ən yüksək mükafatını qazanıb.

Filmə Gürcüstanın 1990-cı illərdəki qaranlıq dönməsi, Sovet İttifaqının dağılması zamanı Abxaziyanın paytaxtında baş vermiş vətəndaş müharibəsi haqda rejissorun gördükləri və yaşantıları əks olunub.

Rejissor film haqqında belə deyib: "Biz 1990-ların nəslirik və iki müharibə yaşamış - bu, bizim bioqrafiyamızdır. Beləliklə də, elə film çəkməyə çalışdıq ki, içimizdə baş verən, bizə müstəqillik bəxş etmiş, sevgi, dostluq və azadlıqla bağlı yaşantılarımızı əks etdirdin".

Karlovi Varı Beynəlxalq Film Festivalı dünyaca məşhur festivallardan biridir və hər il Çexiyanın mədəni həyatında mühüm hadisə kimi qeyd olunur. Bu festivalda hər il Mərkəzi və Şərqi Avropadan yüzlərlə film nümayiş olunur.

Xatırladaq ki, bundan iki il öncə başqa gürcü rejissoru Georgi Ovaşvilinin "Qarğıdalı adası" filmi Karlovi Varı Film Festivalının baş mükafatlarından birini - "Kristal qlobus"u qazanıb.

"Başqalarının evi"

ən yüksək mükafatı qazandı